

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedra

Editos Rizgelytės

V kurso, komercinės teisės

studijų šakos studentės

Magistro darbas

Valstybės civilinė atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl pareigūnų neteisėtų veiksmų
baudžiamajame procese

Vadovas: Partnerystės doc. Artūras Driukas

Recenzentas: Lekt. Andžej Maciejewski

Vilnius 2020

Turinys

Įvadas	3
1. Valstybės civilinės deliktinės atsakomybės samprata	7
2. Valstybės civilinės deliktinės atsakomybės dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų baudžiamajame procese teisinio reguliavimo analizė	13
3. Žalos atlyginimo kompensacinė ir prevencinė funkcijos	17
4. Neteisminė žalos atlyginimo alternatyva.....	21
5. Valstybės civilinės deliktinės atsakomybės būtinosios sąlygos	25
5.1. Neteisėtumo samprata taikant civilinę atsakomybę valstybei.....	25
5.1.1. Neteisėtumo nustatymas	30
5.1.2. Konkretūs neteisėti veiksmai	37
5.2. Žala.....	44
5.3. Priežastinis ryšys	49
6. Valstybės civilinės atsakomybės vertinimas Konvencijos garantuojamų teisių apsaugos kontekste.....	52
Išvados	55
Šaltinių sąrašas.....	57
Santrauka.....	66
Summary	67

Įvadas

Temos aktualumas. Valstybės civilinės atsakomybės institutas – vienas esminių kriterijų, užtikrinančių visuomenės pasitikėjimą valstybės teisine sistema, valdžios institucijų atliekamų funkcijų teisėtumą. Šio instituto svarbą užtikrina jo įtvirtinimas aukščiausią teisinę galią turinčiame teisės akte – Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹ (toliau – Konstitucija) bei tarpusavio sąveika su Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis teismas) jurisprudencija. Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje numatyta įstatymų leidėjo pareiga nustatyti teisines galimybes nukentėjusiam asmeniui gauti moralinės bei turtinės žalos atlyginimą, tačiau žalą atlyginantys subjektai nėra konkretizuojami. Šalia to, Konstitucinis Teismas pabrėžė atsakingų subjektų, sukėlusių žalą, lygybę prieš nukentėjusį asmenį, nesuteikiant nei vienam subjektui išskirtinių teisių ir sąlygų išvengti atsakomybės, tuo tarpu ir valstybei.²

Šiuolaikiniame žmogaus teisių ir laisvių apsaugos kontekste, kuomet joms suteikiama pirmenybė vertybiniame spektre, galimai aukščiausi reikalavimai yra keliami baudžiamojo proceso organizavimui bei vykdymui. Jo metu yra sudaroma daugiausiai sąlygų žmogaus teisių ir laisvių pažeidimams atsirasti tuomet, kai teisėsaugos institucijoms ar pareigūnams nepavyksta išlaikyti pusiausvyros tarp taikomų priemonių, pasirinktų metodų paskirties ir žmogaus teisių. Pusiausvyros disbalansas gali būti pateisinamas atsižvelgiant į baudžiamosios bylos esmę ir aplinkybes, tačiau nepaneigiant galimo teisėsaugos institucijų, jose dirbančių pareigūnų veiksmų neteisėtumo.

Esant neteisėtiems pareigūnų veiksams baudžiamojo proceso metu ir dėl tokių veiksmų kilus žalai, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – Civilinis kodeksas) 6.272 straipsnio 1 dalyje³ yra numatyta valstybės civilinė deliktinė atsakomybė bei galimybė gauti žalos atlyginimą nukentėjusiajam asmeniui, tačiau joje numatyti neteisėti veiksmai yra pateikiami baigtinio sąrašo principu, kas kelia neaiškumų kvestionuojant kitus galimai neteisėtus veiksmus, nepaminėtus teisės normoje.

Nepaisant pozityvių tikslų ir teises garantuojančių priemonių egzistavimo, šioje normoje numatytu pagrindu kasmet yra teikiami ieškiniai, todėl yra svarbu išanalizuoti jos sąlygų

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Lietuvos aidas*, 1992-11-10, Nr. 220-0

² Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*;

³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su papildymais ir pakeitimais), *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262

aiškinimą bei taikymą teismų praktikoje. Tuo pačiu atkreiptinas dėmesys į teikiamas individualias peticijas Europos Žmogaus Teisių Teismui bei jo priimamus sprendimus prieš Lietuvą, pripažįstant pažeidus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją⁴ (toliau – Konvencija), ypač baudžiamajame procese, kadangi tai rodo, jog nacionalinės teisės normos galimai nepakankamai užtikrina žmogaus teisių ir teisėtų interesų apsaugą baudžiamojo proceso metu, bei egzistuoja trikdžiai, neleidžiantys asmeniui gauti žalos atlyginimą nesikreipiant į tarptautines institucijas.

Darbo objektas. Šio darbo objektas – valstybės civilinės deliktinės atsakomybės, numatytos Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalyje, sąlygų aiškinimas, daugiausiai atkreipiant dėmesį į vyraujančią neteisėtų pareigūnų veiksmų nustatymo metodiką. Taip pat analizuojamos žalos atlyginimo funkcijos, valstybės deliktinė atsakomybė Konvencijos kontekste. Atkreipiamas dėmesys į neteisminę žalos atlyginimo alternatyvą, jos privalumus ir trūkumus bei santykį su teisiniu tokio pobūdžio žalos atlyginimo klausimo nagrinėjimu.

Darbo tikslas. Pagrindinis magistro darbo tikslas – išnagrinėti valstybės civilinės deliktinės atsakomybės sąlygas, jų tarpusavio sąveiką nagrinėjant tokio pobūdžio civilines bylas. Tuo pačiu bandoma išsiaiškinti ieškinių, teikiamų Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalies pagrindu, dažnumo priežastis.

Įgyvendinti šiems tikslams iškelti uždaviniai:

1. detaliai išanalizuoti valstybės civilinės deliktinės atsakomybės sąlygas, jų tarpusavio ryšį;
2. išanalizuoti teismų praktiką ir joje numatytus valstybės civilinės deliktinės atsakomybės taikymo kriterijus;
3. įvertinti Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalies taikymo apimtį, normoje numatyto baigtinio neteisėtų veiksmų sąrašo išplėtimo galimybę;
4. įvertinti Konvencijos įtaką valstybės civilinės deliktinės atsakomybės sąlygoms Lietuvoje;

Tyrimo metodai. Siekiant užsibrėžtų tikslų bei uždavinių, darbe naudojami šie mokslinio pažinimo metodai: lingvistinis, sisteminis, lyginamasis, kritikos, teleologinis ir dogmatinis. Sisteminis metodas pasitelkiamas turint tikslą išsiaiškinti teisės aktų normas, jų prasmę bei turinį, analizuojant teismų praktiką. Teleologinis ir dogmatinis - aiškinantis

⁴ 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987

teisėkūros subjektų tikslus įtvirtinant atitinkamas teisės normas, taip pat vertinant galimas teisės normų interpretacijas. Kritikos metodas naudojamas atsižvelgiant į teisės normų netinkamą formulavimą, taikymą. Lyginamuoju metodu siekiama išanalizuoti kintančią teismų poziciją valstybės civilinės deliktinės atsakomybės klausimu, taip pat nagrinėjant viešosios atsakomybės ir Konvencijos santykį.

Darbo originalumas. Valstybės civilinė deliktinė atsakomybė dėl žalos, atsiradusios neteisėtai pareigūnų veiksmais baudžiamajame procese praktiniu aspektu nėra nauja tema, tačiau teisės doktrinoje aptinkama retai. Renkant medžiagą darbui pastebėta, jog iki šiol šia tema yra parengta tik keletas tų pačių autorių, M. Šalčiaus ir M. Biliaus, straipsnių⁵. Doktrinoje didesnis dėmesys teikiamas viešajai atsakomybei dėl viešosios valdžios institucijų veiksmų⁶, paties subjekto apibrėžtumui⁷, neteisėtumo sąlygai bendrąja prasme⁸ ir kt., tačiau valstybinės deliktinės atsakomybės klausimas baudžiamojo proceso metu paliekamas nuošalyje. Lietuvai inkorporavus Konvenciją į savo teisinę sistemą, įstatymų leidėjui, teismams kilo pareiga vadovautis jos nuostatomis bei Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojama praktika, buvo iškelti aukšti reikalavimai baudžiamajam procesui bei jo metu taikomoms priemonėms, turint tikslą neperžengti žmogaus teisių apsaugos ribų. Dėl to svarbu išsiaiškinti teisinio reglamentavimo, teismų pozicijos pokyčius aiškinant bei taikant Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalies, Konvencijos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų įtaką šios normos taikymui, lygiagrečiai atsižvelgiant į pasikartojančius ieškinius šiuo pagrindu, kas rodo, jog valstybės civilinės deliktinės atsakomybės klausimas dėl žalos, atsiradusios neteisėtai pareigūnų veiksmais baudžiamojo proceso metu, yra aktualus.

Darbe naudoti šaltiniai. Temai analizuoti buvo pasitelkiami Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai, moksliniai straipsniai periodiniuose leidiniuose bei teismų sprendimai. Ypatingai nagrinėti temą padėjo M. Šalčiaus ir M. Biliaus parengti straipsniai, juose keliama problematika valstybės civilinės atsakomybės klausimu baudžiamajame procese dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų. Taip pat pasitelkta gausi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika šiuo klausimu. Akcentuojant

⁵ ŠALČIUS M.; BILIUS M., *Baudžiamojo proceso veiksmų teisėtumo vertinimas žalos atlyginimo kontekste. Jurisprudencija* 2016, 23(2); ŠALČIUS M., BILIUS, M., *Baudžiamojo proceso pažeidimu padarytos žalos atlyginimo teisinis reguliavimas ir vertinimo teismų praktikoje problematika*, ISSN 2029-4239 Teisės apžvalga No. 2 (14), 2016.

⁶ SELELIONYTĖ S., *Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas*, Vilnius, *Jurisprudencija*, 2004, t. 59(51).

⁷ KARGAUDIENĖ, A. *Viešoji atsakomybė: atsakomybės už padarytą žalą privačiam asmeniui subjekto apibrėžimo problema*, Vilnius, *Jurisprudencija*, 2008 3(105).

⁸ SELELIONYTĖ, S. *Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga. Jurisprudencija*, 2006, Nr. 1 (79), p. 102-112. 2029-2058. ISSN 1392-6195.

Konvencijos įtaką šia tema buvo analizuojami ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai. Tiriant magistro darbo objektą bei siekiant darbo tikslų įgyvendinimo, be aptartų šaltinių, didelis dėmesys buvo skiriamas lietuvių autorių darbams, tokių kaip V. Mizaras, V. Mikelėnas, S. Selelionytė - Drukteinienė, S. Cirtautienė ir kt.

1. Valstybės civilinės deliktinės atsakomybės samprata

Valstybės civilinė deliktinė atsakomybė – turtinė prievolė, kylanti valstybei už žalą, atsiradusią dėl neteisėtų valdžios institucijų ar jas atstovaujančių asmenų veiksmų. Tai viena iš civilinės atsakomybės rūšių.⁹

Civilinio kodekso 6.245 straipsnyje yra numatyta, kad civilinė atsakomybė pagal skirtingus atsiradimo pagrindus skirstoma į dvi rūšis – sutartinę ir deliktinę. Sutartinė civilinė atsakomybė - turtinė prievolė, kuri atsiranda dėl to, kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis, kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų, o kita šalis privalo atlyginti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo padarytus nuostolius arba sumokėti netesybas. Deliktinė - turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais.¹⁰ Bendrąja prasme, tai prievolės teisės sudėtinė dalis, turtinė prievolė, kuriai suteiktas kompensacinis vaidmuo.¹¹

Esminis civilinės atsakomybės tikslas – žalos atlyginimas, kurią būtina kompensuoti. Tai reiškia, kad saugomus gėrius pažeidusio subjekto atžvilgiu bus pasitelkta neigiama reakcija. Skirtumas nuo kitų teisinės atsakomybės rūšių yra tas, kad šiuo atveju atsakomybė yra nukreipiama ne į patį asmenį, kaip pavyzdžiui, baudžiamosios atsakomybės taikymo atveju, kuomet siekiama asmenį sulaikyti nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo, perauklėti ir pan., o orientuojamasi į pažeidėjo turta. Valstybės įsikišimas galimas tik tada, kai pažeidėjas nenori pats prisiimti atsakomybės, kuo pasireikštų pozityvusis civilinės atsakomybės bruožas, ir dėl to į atitinkamą instituciją kreipiasi žalą patyręs asmuo.¹²

Skirtingose teisės sistemose, t. y. bendrosios teisės ir kontinentinės teisės, civilinės atsakomybės analizei dėmesio yra skiriama nevienodai. Valstybėse, kuriose vyrauja bendrosios teisės sistema, prioritetas skiriamas precedentui, pats teisės mokslas yra taikomojo pobūdžio, dėl to didelės reikšmės teoriniams tyrimams nėra skiriama daug. Taip pat, nepaisant to, kad bendrojoje teisėje civilinė atsakomybė yra išskiriama į du

⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su papildymais ir pakeitimais), *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ NORKŪNAS, A., Civilinės teisinės atsakomybės samprata. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: Pirmieji dešimt galiojimo metų: Mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 971.

¹² BAUBLYS, L., et al. *Teisės teorijos įvadas: Vadovėlis (2-asis patasis. ir papild. leid. ed.)*. Vilnius: Mes, 2012, p. 486.

institutas – sutarčių teisės, kuri suprantama kaip vienas iš būdų, ginančių sutarčių teisę, ir deliktinės, suprantamos kaip priešingo baudžiamajai atsakomybei instituto, kurios tikslas, kad asmuo atsakytų pagal pareikštą civilinę ieškinį, bet iš esmės juos sieja vienas tikslas – nuostolių atlyginimas, dėl to šios teisinės sistemos valstybėse įprasta manyti, kad tai – vientisas institutas.¹³

Tuo metu kontinentinės teisės valstybėse, tuo pačiu ir Lietuvoje, civilinė atsakomybė yra prievolių teisės dalis. Yra teoretikų, manančių, kad tiek sutartinė, tiek deliktinė teisė yra vienas institutas. Toks aiškinimas atitinka civilinės atsakomybės interpretavimą plačiąja prasme. Siaurąja prasme civilinė atsakomybė aiškinama tik kaip deliktinė. Tačiau yra ir priešinga nuomonė, kuria teigiama, kad civilinė atsakomybė yra dualistinio pobūdžio – sutartinę ir deliktinę atsakomybę atskiria.¹⁴ Pavyzdžiui, prof. dr. V. Mizaras teigia, kad: „<...> kodekse aiškiai nurodoma, kada atsiranda sutartinė, o kada – deliktinė civilinė atsakomybė, darytina išvada, jog Lietuvos įstatymų leidėjas pasisakė už civilinės atsakomybės rūšių konkurencijos draudimą, nes įstatymu sureguliuoti šių rūšių atsiradimo ir taikymo atvejai“.¹⁵ Taigi matyti, kad Lietuvoje dualistinio pobūdžio civilinė atsakomybė yra įtvirtinta ir įstatymų leidėjo.

Padarius asmeniui žalą, ją privalu atlyginti nepaisant to, žalą sukėlė privatus ar viešas subjektas. Kuomet žala atsiranda dėl privačių (fizinių / juridinių) asmenų veiksmų, reikia nustatyti civilinės atsakomybės sąlygas, t. y. neteisėtus veiksmus, žalą, kaltę ir priežastinį ryšį. Tačiau, jei žalos atlyginimo subjektu tampa viešieji asmenys, pavyzdžiui, valstybė, savivaldybė, jų institucijos ar tarnautojai – civilinės atsakomybės taikymą gali sąlygoti tam tikri ypatumai, priklausantys nuo valstybės teisinės sistemos. Valstybės, kaip specifinio subjekto atsakomybė priklauso nuo valstybėje vyraujančios teisinės tradicijos, galiojančių įstatymų, todėl skirtingose valstybėse civilinės atsakomybės taikymas gali būti skirtingas. Tam taip pat daro įtaką istorijos pokyčiai, galiojanti santvarka valstybėje, politiniai sprendimai, ir kt.

Viešosios atsakomybės samprata, taikymo ribos kaip ir kitų teisinių institutų, kontinentinės teisės sistemoje istoriškai kito. Ilgą laiką Vakarų Europoje vyravo principas, kad „karalius negali daryti žalos ar blogio“. Kaip žinia, valstybę atspindėjo

¹³ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 25.

¹⁴ *Ibid.* p. 25.

¹⁵ MIZARAS, V. Lietuvos deliktų teisės aktualijos ir tendencijos. *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 57.

monarchai, o jie įprastai buvo neliečiami.¹⁶ Vėliau buvo pereita prie valstybės imuniteto doktrinos taikymo, kuri leido valstybei būti už civilinės atsakomybės ribų.¹⁷

Pirmą kartą valstybės atsakomybės principas pritaikytas Prancūzijoje, 1873 m. vasario 8 d. Blanco sprendime (*l'arrêt Blanco*)¹⁸, o vėliau šalia to buvo išskirtos dvi kaltės rūšys – valstybės institucijos kaltė ir konkretaus valstybės tarnautojo asmeninė kaltė. Tai leido ieškinį pareikšti pačiam žalą sukėlusiam asmeniui.¹⁹ Valstybės atsakomybės idėją ilgainiui perėmė ir kitos valstybės. Pavyzdžiui, Vokietijoje atvejai, kai valstybės tarnautojas ar pati institucija nevykdo savo funkcijų ar netinkamai jas vykdo, vadinama specialiąja atsakomybe ir pati atsakomybė atsiranda tik esant kaltei.²⁰ Taigi, bėgant laikui, valstybės atsakomybės samprata plito ir Vakarų Europoje, kuri leido atidžiau stebėti tiek privačių asmenų, tiek ir institucijų, veikiančių valstybės vardu, atliekamus veiksmus bei priimamus sprendimus bei tuo pačiu mažinti savivalę.²¹

Valstybė gali būti atsakinga už sukeltus neigiamus padarinius tiek sutartinės, tiek ir deliktinės atsakomybės atvejais. Visgi, žalos atlyginimas sutartinių santykių atveju kelia mažiau neaiškumų. Sutartinė atsakomybė atsiranda tada, kai šalis tarpusavy sieja sutartiniai santykiai. Pagal Civilinio kodekso 2. 36 straipsnį, valstybė ir savivaldybės įgyja civilines teises, prisiima civilines pareigas ir jas įgyvendina per atitinkamas valstybės ir savivaldybių valdymo institucijas. Tuo pačiu pabrėžiama, kad valstybė civilinių santykių dalyvė yra lygiais pagrindais kaip ir kiti tų teisinių santykių dalyviai. Taip pat, Civiliniame kodekse nėra teisės normų, kurios įtvirtintų specialias nuostatas valstybei esant civilinės sutartinės atsakomybės subjektu, todėl tokiu atveju jai, o tiksliau ją atstovaujančiai valstybinei institucijai, būtų taikomos bendros sutartinės civilinės atsakomybės taisyklės, kadangi valstybinę instituciją ir privatų asmenį saisto sutartiniai santykiai.²²

Valstybės civilinės deliktinės atsakomybės taikymo klausimu Civilinis kodeksas jau numato specifines normas, kurias galima išskirti į dvi rūšis. Pirma, valstybės civilinė atsakomybė už žalą, padarytą neteisėtais valdžios institucijų veiksmais (Civilinio kodekso

¹⁶ SEMELIONYTĖ S., *Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas*, Vilnius, *Jurisprudencija*, 2004, t. 59 (51) p. 130.

¹⁷ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 370.

¹⁸ KARGAUDIENĖ, A. *Viešojo atsakomybė: atsakomybės už padarytą žalą privačiam asmeniui subjekto apibrėžimo problema*, Vilnius, *Jurisprudencija*, 2008 3(105) p. 75.

¹⁹ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 373.

²⁰ *Ibid*, p. 376.

²¹ KARGAUDIENĖ, A. *Viešojo atsakomybė: atsakomybės už padarytą žalą privačiam asmeniui subjekto apibrėžimo problema*, Vilnius, *Jurisprudencija*, 2008 3(105) p. 76.

²² SELELIONYTĖ S., *Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas*, Vilnius, *Jurisprudencija*, 2004, t. 59(51) p. 128.

6.271 straipsnis), o antra – atsiradusią dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų (Civilinio kodekso 6.272 straipsnis).

Abi šios teisės normos yra specialiosios. Pirmoji iš jų yra taikoma tuomet, kai žala yra padaroma viešojo administravimo srityje, t. y. tada, kai valstybė ar savivaldybė, kuri veikia pagal viešosios teisės normas, padaro žalos kitai santykio šaliai – fiziniam ar juridiniam asmeniui. Svarbu ir tai, kad nors šiuos teisinius ginčus nagrinėja administraciniai teismai, tai išlieka civiliniais teisiniais santykiais. Padaryta žala turi būti atlyginta visiškai – tiek negautos pajamos, tek ir tiesioginiai nuostoliai. Šalia to gali būti atlyginama ir neturtinė žala bendrais pagrindais (Civilinio kodekso 6.250 straipsnis)²³ Svarbu tai, kad taikant šį straipsnį yra būtinos trys civilinės atsakomybės taikymo sąlygos vietoj keturių įprastų: neteisėti veiksmai, žala ir priežastinis ryšys.

Kadangi pagal šį straipsnį atsako valstybės ar savivaldybės institucijos, vykdančios viešojo administravimo funkcijas, tokios kaip policijos, mokesčių administravimo ir kitos įstaigos, šio straipsnio nuostatos nereguliuoja teisėsaugos institucijų, jų darbuotojų atliktų neteisėtų veiksmų atlyginimo klausimo, todėl šiems atvejams yra numatytas kitas – Civilinio kodekso 6.272 straipsnis. Šiame straipsnyje žalą galima išskirti taip pat dviem aspektais. Pirmoje dalyje numatyta, kad žala atlyginama dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinės prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo, o antroje – žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą. Tarp šių dalių yra skirtumų neteisėtus veiksmus padariusių asmenų numatymu, tačiau esminis skirtumas yra kaltės, kaip sąlygos privalomumas atlyginant žalą. Pirmuoju atveju žala atlyginama griežtuoju būdu, t. y. be kaltės, o antruoju atveju norint atlyginti žalą kaltė yra būtinoji civilinės deliktinės atsakomybės sąlyga. Taigi tokių teisinių normų buvimas ir taikymas parodo, kad Lietuva yra atsisakiusi imuniteto taikant civilinę atsakomybę valstybei dėl valdžios institucijų ar ją atstovaujančių pareigūnų padarytų neteisėtų veiksmų, nepaisant to, kad tam tikrais atvejais yra taikomos ne griežtosios, bet bendrosios civilinės atsakomybės sąlygos.²⁴

Lietuvoje prie valstybės civilinės atsakomybės instituto įtvirtinimo prisidėjo ir Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje. Kaip žinia, šiuolaikiniame pasaulyje žmogaus teisės ir laisvės yra iškeliamos į vertybių skalės priekį, todėl jų užtikrinimas yra

²³ MIKELĖNAS, V. *et al.*, *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 377.

²⁴ MIZARAS, V. *Lietuvos deliktų teisės aktualijos ir tendencijos. Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 66.

būtinai tiek teisiniu reguliavimu, tiek ir praktikoje. Tą nurodo ir Konstitucinis Teismas. Žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimas yra vienas pagrindinių demokratinės valstybės uždavinių, todėl jų įtvirtinimas Konstitucijoje sukuria pareigą įstatymų leidėjui užtikrinti tokį teisinį reguliavimą, kuris neleistų minėtų teisių pažeisti, o jas pažeidus sudarytų galimybes tinkamai apginti.²⁵ Šalia to yra svarbu ir tai, kad pačios valdžios institucijos bei jas atstovaujantys pareigūnai jiems patikėtas funkcijas vykdytų teisėtai, neveiktų *ultra vires*, nepažeistų asmenų teisių ir laisvių. Nesilaikant šių nuostatų, valstybėje kiltų nepasitikėjimas valdžia, teisine sistema, bei būtų pažeista pamatinė pusiausvyra, kuomet iš asmens būtų atimtos galimybės pasipriešinti valstybei. Tokiu atveju žalos atlyginimo institutui tenka didelė svarba. Tas numatyta ir Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje, kurioje teigiama, kad žalos atlyginimas (tiek turtinės, tiek neturtinės) privalo būti nustatytas įstatymu. Taip pat pabrėžtina, kad šis konstitucinis principas nenumatė galimybės daryti išimčių subjektams, kuomet jų neteisėti veiksmai priešingai sukėlė kitam asmeniui žalos. Konstitucinis Teismas 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime aiškiai išdėstė poziciją, jog: „<...> jeigu įstatymu, juo labiau kitu teisės aktu, būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad valstybė visiškai arba iš dalies išvengtų pareigos teisingai atlyginti materialinę ir (arba) moralinę žalą, padarytą neteisėtais pačios valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, tai ne tik reikštų, kad yra nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, ir būtų nesuderinama su Konstitucija (inter alia su jos 30 straipsnio 2 dalimi), bet ir pakirstų pačios valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, *raison d'être*.“²⁶

Nekvestionuojama, kad valstybės civilinės deliktinės atsakomybės analizė yra aktuali tiek žalą padarius vykdant funkcijas viešojo administravimo srityje, tiek ir baudžiamojo proceso metu. Visgi, svarbu nepamiršti, kad Lietuva atkūrusi nepriklausomybę, ir sekdamą Europos valstybių pavyzdžiu, 1993 m. gegužės 14 d. pasirašė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją ir jos papildomus Ketvirtąjį, Septintąjį, bei Vienuoliktąjį protokolus, o juos ratifikavo 1995 m. birželio 20 d. Šiai dienai Lietuva pasirašiusi ir ratifikavusi, be anksčiau minėtų, Pirmąjį, Trečiąjį, Šeštąjį, Penkioliktąjį ir Šešioliktąjį protokolus.²⁷ Prisijungimas prie šios europinės

²⁵ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*

²⁶ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*

²⁷ <http://lrv-atstovas-ezt.lt/page/konvencija-ir-jos-protokolai> [interaktyvus šaltinis], [žiūrėta 2019 m. spalio 20d.]

žmogaus teisių apsaugos sistemos turi keletą pasekmių. Visų pirma, prisijungdama prie Konvencijos, valstybė prisiima pareigą savo vidaus teisę derinti su Konvencija ir jos Protokolais. Svarbu ir tai, kad derinimas nereiškia vien nacionalinių įstatymų formuluočių atitikimo Konvencijos normoms. Būtina atkreipti dėmesį, kad šioje žmogaus teisių apsaugos sistemoje vyksta nuolatinis teisės tobulinimo procesas, kuris atsispindi jurisprudencijoje, Europos Žmogaus Teisių Teismui sprendžiant bylas ir taip pat išaiškinant Konvencijos ir Protokolų nuostatas. Antroji, ne ką mažiau svarbesnė teisinė pasekmė – Konvencijos ir jos protokolų tapimas ne vien sudėtine Lietuvos teisinės sistemos dalimi, bet ir jos tiesioginis taikymas.²⁸ Tarptautinių sutarčių inkorporavimą į nacionalinę teisės sistemą numato ir Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalis, kurioje nustatyta, kad: „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“.²⁹ Tai reiškia, kad: „ratifikuota ir įsigaliojusi, Konvencija tapo sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi ir turi būti taikoma kaip ir Lietuvos Respublikos įstatymai“.³⁰

Lietuvos atžvilgiu, Europos Žmogaus Teisių Teismas gauna įvairaus pobūdžio skundus, tiek nuosavybės, tiek procesiniais klausimais. Visgi, gana vyraujantys pažeidimai, kuriuos Europos Žmogaus Teisių Teismas ir pripažino, yra įvykdomi baudžiamojo proceso metu.³¹ Patys sprendimai, kuriais Lietuva pripažįstama pažeidusi Konvenciją, yra priimami jau nuo 2000 m., bet tam tikrais atvejais, panašaus pobūdžio pažeidimai kartojasi, o didžiąja dalimi – baudžiamajame procese. Nemažas kreipimūsi bei pasikartojančių pažeidimų baudžiamajame procese skaičius rodo, kad Lietuvoje galimai nėra nustatyta, kas būtent yra pripažįstami neteisėtais pareigūnų veiksmais dėl to lygiagrečiai gali strigti ir žalos atlyginimo mechanizmas. Taip pat priežastimi gali būti ir veiksmy, pripažįstamų neteisėtais, o šalia ir žalos atlygintinumo skirtumas žvelgiant atskirai tiek iš baudžiamojo, tiek iš civilinio proceso perspektyvų, todėl yra svarbu bandyti nustatyti bendrus neteisėtų veiksmy, sukėlusiy žalą, kriterijus, kurie priežastingai sukelia civilinę deliktinę atsakomybę valstybei ir išanalizuoti žalos atlyginimo veikimą Lietuvoje bei žalos atlyginimo procese išskylančias problemas.

²⁸ BERGER, V. *Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija (Vakarų teisinė mintis)*. Vilnius: Pradai. 1997, p. 5.

²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Lietuvos aidas*, 1992-11-10, Nr. 220-0.

³⁰ VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas. 2006, p. 280.

³¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme sprendimų apžvalga dėl bylos esmės [interaktyvus šaltinis] Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/APZVALGOS_EZTT_spr_del_esmes_2020-03-15.pdf>.

2. Valstybės civilinės deliktinės atsakomybės dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų baudžiamajame procese teisinio reguliavimo analizė

Valstybės civilinė deliktinė atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėsaugos institucijų atliktų veiksmų baudžiamajame procese metu, kaip minėta, yra numatyta Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalyje. Joje numatyta atsakomybė, kuri atsirado dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardamosios priemonės taikymo tvarka, neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinės prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo. Matyti, kad civilinei atsakomybei atsirasti pakanka trijų teisinės atsakomybės sąlygų – neteisėtų veiksmų, žalos ir priežastinio ryšio. Trijų sąlygų būtinumas rodo griežtosios atsakomybės taikymą, kitaip dar vadinamą objektyviąją civilinę atsakomybę, kurią numato Civilinio kodekso 6.248 straipsnis.³²

Svarbus aspektas, kad esant griežtajai deliktinei atsakomybei, nukentėjusiajam asmeniui nereikia įrodyti būtent konkretaus asmens, padariusio neteisėtus veiksmus, o baudžiamajame procese metu – identifikuoti konkretaus teisėsaugos instituciją atstovaujančio pareigūno. Tyčinių pareigūnų veiksmų buvimas yra aktualus tik valstybei, kuriai nagrinėjamo straipsnio ketvirtoji dalis suteikia atgręžtinio reikalavimo teisę. Visgi, regreso teisę valstybė įgyja tik esant tyčiniams neteisėtiems pareigūnų veiksams, kadangi atgręžtinio reikalavimo teisė nėra suteikiama tuomet, kai pareigūno kaltė pasireiškė neatsargumu. Tokios nuostatos leidžia užtikrinti pareigūnų savarankiškumą, nepriklausomumą bei galimai produktyvumą atliekant ikiteisminio tyrimo ar kitus baudžiamajame procese metu būtinus veiksmus.³³

Kaip matyti iš analizuojamo straipsnio struktūros, nėra nurodyta, jog valstybės atsakomybė šioje srityje turėtų būti dar tiksliau detalizuojama kitame įstatyme. Tai reiškia, kad ši teisės norma yra taikoma tiesiogiai.³⁴ Visgi, 2002 m. gegužės 21 d. įsigaliojo Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymas (toliau – Žalos atlyginimo įstatymas).³⁵ Jis suteikia galimybę nukentėjusiajam

³² MIKELĖNAS, V. et al., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 338.

³³ *Ibid.*, p.381.

³⁴ *Ibid.*, p.380.

³⁵ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 2002-06-07, Nr. 56-2228.

reikalauti valstybės civilinės deliktinės atsakomybės pripažinimo bei žalos atlyginimo ikiteismine tvarka.

Subjektas, kuriam kyla civilinė atsakomybė yra specifinis – valstybė. Atsakomybė atsiranda ne asmeniui, kuris savo neteisėtais veiksmais sukėlė žalos, o pačiai valstybei. Toks reglamentavimas įtvirtina netiesioginę civilinę atsakomybę. Tai rodo, kad Lietuvoje šis institutas yra pažangesnis nei daugelyje kitų Vakarų valstybių, kadangi ten valstybei civilinė atsakomybė kyla tik tokiu atveju, jei yra kaltė.³⁶

Remiantis Civilinio kodekso 2.36 straipsniu, yra numatyta, kad valstybė ir savivaldybės įgyja civilines teises, prisiima civilines pareigas ir jas įgyvendina per atitinkamas valstybės ir savivaldybių valdymo institucijas.³⁷ Taip pat, Konstitucinio teismo jurisprudencijoje yra pažymima, kad: „<...> valstybės institucijas, pareigūnus (ir tada, kai jie vykdo jiems patikėtas funkcijas, ir tada, kai neįgyvendina jokių savo įgaliojimų) žmonės pagrįstai gali laikyti valstybės valios reiškėjais ar vykdytojais“. ³⁸ Tai leidžia manyti, kad apribojus teisėsaugos institucijų atsakomybę iki neatsargumo, už visus neteisėtus veiksmus, neturėjusių tyčios, atliktus baudžiamojo proceso metu, turi atsakyti valstybė.

Susiklosčius teisiniams deliktiniams santykiams tarp valstybės ir nukentėjusiojo asmens, valstybei, kaip atsakovui, turėtų atstovauti institucija, dėl kurios pareigūnų atliktų neteisėtų veiksmų kilo žala. Lygiagrečiai analizuojant Civilinio kodekso 6.273 straipsnį, kuris reglamentuoja atsakovus pagal valstybės ar savivaldybės prievolę atlyginti žalą, Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso (toliau – Civilinio proceso kodeksas) 29 straipsnį, kuris numato, kad kai atsakovas yra valstybė ar savivaldybė, ieškinys pareiškiamas pagal valstybei ar savivaldybei atstovaujančios institucijos buveinę,³⁹ ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą Nr. 1054 „Dėl valstybės ir Vyriausybės atstovo teismuose nustatymo“, bei pabrėžiant jo 3.23 punktą, kuriame teigiama, kad: „<...> valstybei atstovauja valstybės institucijos (valstybinio administravimo subjektai), dėl kurių arba dėl kurių pareigūnų, valstybės tarnautojų ar kitų darbuotojų neteisėtų aktų

³⁶ SELELIONYTĖ S., *Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas*, Vilnius, *Jurisprudencija*, 2004, t. 59 (51) p. 128.

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su papildymais ir pakeitimais), *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

³⁸ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*.

³⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, Nr.36-1340.

atsirado žala“⁴⁰, pasitvirtina tai, kad atsakovas yra teisėsaugos įstaiga, kurioje dirbo asmuo, atlikęs neteisėtus veiksmus baudžiamojo proceso metu.

Kaip nurodyta anksčiau, siekiant valstybė civilinės atsakomybės už valdžios institucijų neteisėtus veiksmus, kuomet buvo atliekamos viešojo administravimo funkcijos, reikia kreiptis į administracinius teismus. Šiuo atveju, kuomet kalbama apie civilinę atsakomybę už neteisėtus pareigūnų veiksmus baudžiamojo proceso metu, ieškinius nagrinėja bendrosios kompetencijos teismai. Taip pat ieškovui suteikiama teisė į alternatyvųjį teisingumą, t. y. Civilinis proceso kodeksas teisingumą, pateikiant tokio pobūdžio ieškinį, numato 29 straipsnyje, kuris, nurodo, jog teikiant ieškinį valstybei, jis teikiamas pagal valstybei atstovaujančios įstaigos buveinę, ir 30 straipsnio 7 dalyje., kuri konkretizuoja ieškinių pagrindą ir suteikia ieškovui alternatyvą – teikti ieškinį pagal savo gyvenamąją vietą.⁴¹

Žalos atlyginimo įstatyme nurodyta ikiteisminė tvarka, o 3 straipsnyje teigiama, kad asmuo gali kreiptis į Teisingumo ministeriją dėl žalos, atsiradusios dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto kardomojo kalinimo (suėmimo), neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinių prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto paskyrimo, atlyginimo.⁴² Iš esmės jame cituojamos Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalies nuostatos, įvardijami tokie patys neteisėti veiksmai.

Pažymėtina, kad be Civilinio kodekso, Žalos atlyginimo įstatymo, žalos, padarytos neteisėtais pareigūnų veiksmais, atlyginimą reglamentuoja ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – Baudžiamojo proceso kodeksas). Šio įstatymo 44 straipsnio 4 dalyje yra numatyta, kad: „kiekvienas asmuo, kuris buvo nepagrįstai sulaikytas ar suimtas, turi teisę į žalos atlyginimą įstatymų nustatyta tvarka.“⁴³ Taip pat, tame pačiame įstatyme tokio pobūdžio žalos atlyginimui yra išskirtas atskiras, 46 straipsnis, o jo 1 dalyje nurodyta, kad tokiu atveju, kai baudžiamasis procesas buvo nutrauktas, nenustačius nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, o asmuo buvo suimtas, taip pat tais atvejais, kai buvo priimtas išteisinamasis nuosprendis, prokurorui ir

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. rugsėjo 29 d. nutarimas *Dėl valstybės ir Vyriausybės atstovo teismuose nustatymo (su pakeitimais ir papildymais)*. TAR, 2014-10-06, Nr. 13674.

⁴¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, Nr.36-1340.

⁴² Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 2002-06-07, Nr. 56-2228.

⁴³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

teisėjui kyla pareiga išaiškinti asmeniui dėl jo neteisėto sulaikymo, suėmimo ar nuteisimo pažeistų teisių atkūrimo ir žalos atlyginimo tvarką.⁴⁴

Iš esmės, visų trijų teisės aktų aptartos teisės normos turi pagrindinį tikslą – apginti pažeistas asmens teises. Visgi, nors Baudžiamojo proceso kodeksas reguliuoja baudžiamojo proceso eigą, priimamus sprendimus, jų teisėtumą ir pan., sugretinus visas minėtas teisės normas tarpusavy matyti, kad Baudžiamojo proceso kodeksas šią sritį reguliuoja siauriausiai, o Civilinis kodeksas ir Žalos atlyginimo įstatymas teisinio reguliavimo apimtį išplečia. Baudžiamojo proceso kodeksas numato tik pačią galimybę į žalos atlyginimą ir įpareigojimą prokurorams bei teisėjams apie ją informuoti.

Taip pat akivaizdus skirtumas pasireiškia ir atsižvelgus į žalos atlyginimo pagrindus. Baudžiamojo proceso kodeksas mini tik keletą pagrindų, tokių kaip nepagrįstas sulaikymas ar suėmimas bei išteisinamojo nuosprendžio priėmimas. Civilinis kodeksas ir Žalos atlyginimo įstatymas numato ir neteisėtą procesinių prievartos priemonių taikymą. Šių pagrindų skirtumą pripažįsta ir patys Baudžiamojo proceso rengėjai, tačiau šio žalos atlyginimo pagrindų nesutapimo neįvardija kaip kolizijos, kadangi, tokių skirtingų teisės normų egzistavimas, kuris liečia baudžiamąjį procesą, neatima teisės iš žalą patyrusio žmogaus kreiptis Civilinio kodekso ar Žalos atlyginimo įstatymo numatyta tvarka.⁴⁵ Tokios nuostatos leidžia išplėsti Baudžiamojo proceso kodekso teisinį reguliavimą žalos atlyginimo klausimais, kuomet ji sukelta neteisėtais pareigūnų veiksmais baudžiamojo proceso metu.⁴⁶

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I knyga*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 100.

⁴⁶ ŠALČIUS M.; BILIUS M., *Baudžiamojo proceso veiksmų teisėtumo vertinimas žalos atlyginimo kontekste. Jurisprudencija* 2016, 23(2), p. 238.

3. Žalos atlyginimo kompensacinė ir prevencinė funkcijos

Teisinė atsakomybė susideda iš dviejų rūšių – pozityviosios ir deliktinės atsakomybės. Norint geriausiai atskleisti teisinės atsakomybės esmę abi šias rūšis reikia sujungti į vientisą procesą. Tai reiškia, kad tai nėra dvi savarankiškos, atskiros rūšys, o jas jungia tęstinumas. Tai procesas, prasidedantis pozityviaja atsakomybe ir esant poreikiui, baigiasi deliktine atsakomybe.⁴⁷

Pozityvioji atsakomybė pasireiškia tuo, kad asmuo įsipareigoja ir yra įpareigojamas nuolat garantuoti, jog naudojasi savo teisėmis, atitinkamai vykdydamas jam tenkančias pareigas. Deliktinė atsakomybė skirta kompensuoti pozityviosios atsakomybės nepakankamumą.⁴⁸ Tokiu teisinės atsakomybės sudėties aiškinimo požiūriu matyti, kad žalos atlyginimas, kaip deliktinės atsakomybės dalis, atlieka kompensacinę funkciją pažeidus įsipareigojimus laikytis pozityviosios atsakomybės.

Kompensacinė funkcija – pati pagrindinė funkcija tiek sutartinės, tiek deliktinės atsakomybės atveju. Tai reiškia, kad taikant civilinę atsakomybę yra siekiama ne nubausti žalą padariusį asmenį, o grąžinti kreditorių, šiuo atveju, nukentėjusį asmenį į padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jei sutartis būtų tinkamai įvykdyta, arba jei deliktas nebūtų įvykdytas.⁴⁹ Anot prof. dr. Vytauto Mizaro, faktą, kad kompensacinė funkcija yra pagrindinė civilinės atsakomybės funkcija Lietuvoje įrodo tai, kad toks požiūris pasireiškia ne viename Civilinio kodekso straipsnyje.⁵⁰ Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.258 straipsnio 2 dalyje yra numatyta, kad esant nustatytoms netesyboms, kreditorius negali reikalauti iš skolininko ir netesybų, ir realaus prievolės įvykdymo.⁵¹ Tokia nuostata aiškiai nurodo, kad pagrindinis tikslas taikant civilinę atsakomybę – kompensuoti patirtą žalą, o taikyti kartu ir sutartinės, ir deliktinės atsakomybės negalima, kadangi tokiu atveju būtų siekiama nubausti skolininką.

Kuomet yra patiriama žala dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų baudžiamojo proceso metu, nukentėjęs asmuo gali reikalauti atlyginti tiek turtinę, tiek ir neturtinę žalą.⁵² Kaip

⁴⁷ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija: Vadovėlis (2-asis, patais. ir papild. leid. ed.)*. Vilnius: Justitia., 2004, p. 448.

⁴⁸ *Ibid.* p. 448.

⁴⁹ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 44.

⁵⁰ MIZARAS, V. Lietuvos deliktų teisės aktualijos ir tendencijos. *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 52.

⁵¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (*su papildymais ir pakeitimais*), *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

⁵² *Ibid.*

žinia, turtine žala yra laikomos tik patirtos, pagrįstos, objektyviai būtinos išlaidos.⁵³ Pavyzdžiui, neteisėtai taikytos kardomosios priemonės metu asmuo negalėjo dirbti ir dėl to yra prarastas darbo užmokestis. Neturtinė žala apibrėžiama kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais.⁵⁴ Tai gali pasireikšti, pavyzdžiui, dėl per ilgos baudžiamojo proceso trukmės sumenkusi ar prarasta nukentėjusio asmens reputacija. Nustatant neturtinės žalos atlyginimą, yra siekiama skirti tokią piniginę kompensaciją, kuri leistų nukentėjusiam asmeniui kuo labiau sumažinti patirtus neigiamus išgyvenimus.⁵⁵

Taigi matyti, kad esant žalai dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų baudžiamajame procese, taip pat pasitvirtina esminė civilinės atsakomybės - kompensacinė funkcija. Atlyginant tiek turtinę, tiek neturtinę žalą yra siekiama kuo labiau sugrąžinti asmenį į pradinę padėtį iki neteisėtų veiksmų padarinių atsiradimo bei sumažinti neigiamų pasekmių poveikį.

Visgi, kai kurie teisės mokslininkai šalia civilinės atsakomybės kompensacinės funkcijos priskiria ir kitą – prevencinę žalos atlyginimo funkciją. Vieni ją laiko papildoma kompensacinės funkcijos dalimi, kiti – kaip atskirą. Kartu pažymėtina, kad įprastai apie prevencinę žalos atlyginimo funkciją kalbama nagrinėjant neturtinės žalos atlyginimo klausimą.⁵⁶ Pavyzdžiui, Olandijoje yra numatyta, kad tuomet, kai yra paviešinta informacija apie asmeninį, privatų gyvenimą arba paskleidus melagingą, tikrovės neatitinkančią informaciją, o atsakovas tokiais veiksmais siekė komercinės naudos, neturtinės žalos dydis gali viršyti įprastai nustatytus ir priteisiamus neturtinės žalos dydžius keliais ar net keliolika kartų.⁵⁷ Atsižvelgus į tai matyti, kad kai kuriose valstybėse yra paneigiamas fakultatyvus požiūris prevencinę žalos atlyginimo funkciją ir

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 2d. nutartis civilinėje byloje S. R. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba prokuratūra, Nr. 3K-7-375/2011.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su papildymais ir pakeitimais), Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 2d. nutartis civilinėje byloje S. R. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba prokuratūra, Nr. 3K-7-375/2011.

⁵⁶ CIRTAUTIENĖ S., *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 72.

⁵⁷ *Ibid.* p. 72.

jai suteikiamas pirmumas kompensacinės funkcijos atžvilgiu, o šio požiūrio šalininkų argumentacija yra grindžiama neturtinių teisių apsaugos efektyvumu.⁵⁸

Nepaisant to, kad prevencinė žalos atlyginimo funkcija pagrinde yra analizuojama neturtinės žalos atlyginimo kontekste, manytina, kad ji taip pat ganėtinai susijusi ir su turtinės žalos atlyginimu. Vienas pagrindinių teisinės atsakomybės principų – atsakomybės neišvengiamumo principas, o deliktinės atsakomybės neišvengiamumas suponuoja jos veiksmingumą.⁵⁹ Kaip teigė Č. Bekarija, asmenį, planuojantį padaryti nusikaltimą, daug labiau baugina pati bausmė, jos neišvengiamumas, nei jos dydis.⁶⁰ Nors šis Č. Bekarijos teiginys yra paminėtas baudžiamosios teisės kontekste, o baudžiamoji atsakomybė yra pripažįstama kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*) siekiant apsaugoti visuomenę nuo teisėtvarkos pažeidimų,⁶¹ tai nepaneigia prevencinės funkcijos turtinės žalos atlyginimo atveju. Baudžiamojoje teisėje potencialus nusikaltėlis gali išsigąsti pačios sankcijos, po to sekančio teistumo instituto, o deliktinės atsakomybės atveju asmenį nuo žalos padarymo gali atgrasyti pats faktas, jog bus įsivelta į teisinius ginčus, o kai kuriuos, galbūt, ir galimos atlygintinos žalos dydis.

Žalos, sukeltos neteisėtais pareigūnų veiksmais baudžiamajame procese, atlyginimo kontekste, žinoma, kad atsakovas yra valstybė, o tais atvejais, kai neteisėti pareigūnų veiksmai buvo atlikti jų tyčiais veiksmais, valstybei yra suteikta atgręžtinio reikalavimo teisė. Neatsargiai atlikti neteisėti veiksmai nesuteikia teisės valstybei regreso tvarka išsireikalauti iš pareigūno jau atlygintos žalos nukentėjusiajam. Šiuo atveju galima taip pat išvelgti prevencinės funkcijos požymį – žalos atlyginimas už neteisėtus tyčinius veiksmus, kas atgraso pareigūnus pasielgti netinkamai, piktnaudžiauti tarnybine padėtimi ar atlikti korupcinius veiksmus su tikslu pagelbėti kuriai nors bylos šaliai. Tuo pačiu tai galimai užtikrina ir baudžiamojo proceso kokybę.

Neatsargumas, viena iš kaltės formų, kurią numato Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 2 dalis. Jis gali pasireikšti tokiu elgesiu, kai asmuo nesielgė pakankamai apdairiai, atidžiai ar rūpestingai.⁶² Tokiu atveju kyla klausimas, ar tai nesudaro galimybės, pavyzdžiui, pareigūnui piktnaudžiauti savo pareigomis, sumodeliuojant tokias

⁵⁸ PUKŠMYS, T., *Žalos atlyginimo funkcijos pažeidus fizinio asmens neturtines teises*. ISSN 1392-3137. Tiltai, 2013, p. 39.

⁵⁹ VAIŠVILA A., *Teisės teorija: Vadovėlis (2-asis, patais. ir papild. leid. ed.)*. Vilnius: Justitia., 2004, p. 455.

⁶⁰ BEKARIJA, Č. *Apie nusikaltimus ir bausmes*. Mintis, Vilnius, 1992, p. 40.

⁶¹ FEDOSIUK, O. *Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (ultima ratio): teorija ir realybė*. *Jurisprudencija*. 2012, 19(2), ISSN 2029–2058, p. 715.

⁶² MIKELĖNAS, V. et al., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 339.

situacijas, kurių neteisėtumas būtų pateisintas neatsargios kaltės forma. Tuomet prevencinė žalos atlyginimo funkcija savo esminės paskirties neatliktų. Galima problema ir ta, jog pasibaigus baudžiamajam procesui, kai kurie pareigūnai atsiriboja nuo jų pačių atliktų procesinių veiksmų teisinio vertinimo, o jie dažniausiai yra vertinami ir aptariami jau ne baudžiamosiose bylose.⁶³ Tačiau žvelgiant iš kitos perspektyvos, baudžiamajame procese dalyvaujančių teisėsaugos pareigūnų veiksmai, nustatius žalos atlyginimą ir esant neatsargumui, būtų labai apriboti. Turima omenyje tai, kad pareigūnai, bijodami suklysti, gali delsti atlikti laiko perspektyvoje skubius ir itin svarbius ikiteisminio tyrimo veiksmus, galbūt toks suvaržymas sumažintų interesą asmenims, norintiems ateityje užimti tokias pareigas. Todėl manytina, jog dabartinis teisinis reguliavimas, kuomet už žalą, padarytą baudžiamojo proceso metu atsakoma tik esant tyčiais, yra tinkamas, o atsakingas savo funkcijų atlikimas turi būti paremtas ne vien formaliais įpareigojimais, tačiau ir individualia asmens vertybinė sistema, kuri leistu išlaikyti visuomenės pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis.⁶⁴

Atsižvelgus į tai kas išdėstyta galima teigti, kad Lietuvoje esminė žalos atlyginimo funkcija yra kompensacinė funkcija. Ja siekiama sugrąžinti žalą patyrusį asmenį į pradinę padėtį, padengti patirtas išlaidas, nuostolius, taip pat kiek įmanoma sumažinti patirtus neigiamus išgyvenimus, kuriuos kiekvienas asmuo gali vertinti savaip. Tokios nuostatos laikosi ir teismai.⁶⁵ Prevencinė žalos atlyginimo funkcija nėra paneigiama, tačiau matyti, kad ji yra papildoma funkcija, todėl negali pretenduoti į kompensacinės funkcijos vietą. Prevencinė funkcija leidžia užtikrinti efektyvų kompensacinės funkcijos veikimą, tuo pačiu ja stengiamasi įrodyti potencialiam pažeidėjui, kad žalos atsiradimas nėra naudingas ir jam pačiam nevertingas.⁶⁶

⁶³ ŠALČIUS M., BILIUS, M., *Baudžiamojo proceso pažeidimu padarytos žalos atlyginimo teisinis reguliavimas ir vertinimo teismų praktikoje problematika*, ISSN 2029-4239 Teisės apžvalga No. 2 (14), 2016, p. 362.

⁶⁴ FINN, P., *Įstatymai ir pareigūnai. Valstybės tarnautojų etika*. Vilnius: Margi raštai, 2002, p. 326.

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. balandžio 17d. nutartis civilinėje byloje UAB „Norfos mažmena“ v. UAB „Construction Ace“, Nr. 3K-3-221-219/2015.

⁶⁶ VOLODKO, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje : Teorija ir praktika*. Vilnius: Registrų centras., 2010, p. 76.

4. Neteisminė žalos atlyginimo alternatyva

Neteisminį žalos atlyginimo būdą dėl žalos, atsiradusios dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto kardomojo kalinimo (suėmimo), neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinių prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto paskyrimo numato Žalos atlyginimo įstatymas.⁶⁷ Tokios alternatyvos pasirinkimas gali būti naudingas pavyzdžiui, nukentėjusiajam sukeliant mažesnes išlaidas, o teismams – tenkant mažesniai darbo krūviui.

Subjektas, į kurį turi kreiptis asmuo su tikslu gauti žalos atlyginimą – Teisingumo Ministerija. Kreipimosi terminas – ne vėliau kaip per 3 metus nuo to laiko, kai jis sužinojo arba turėjo sužinoti, kad įstatymų nustatyta tvarka nustatyta, jog nuteisimas, kardomasis kalinimas (suėmimas), sulaikymas, procesinių prievartos priemonių pritaikymas ar administracinės nuobaudos – arešto paskyrimas yra neteisėti.⁶⁸ Šiuo atveju, numatytas 3 metų terminas sutampa su sutrumpintu 3 metų senaties terminu dėl žalos atlyginimo, nurodytu Civilinio kodekso 1.125 straipsnio 8 dalyje. Dar vienas sutapimas su Civiliniame kodekse numatytu reglamentavimu – regreso teisė. Žalos atlyginimo įstatymo 5 straipsnyje numatyta, kad kuomet valstybė atlygina žalą, atsiradusią dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuratūros ar teismo pareigūno, teisėjo tyčinių veiksmų (aktų), įgyja regreso (atgręžtinio reikalavimo) teisę, kurią įgyvendindama privalo teismo tvarka išieškoti iš šių asmenų.⁶⁹ Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 4 dalyje taip pat yra nurodyta atgręžtinio reikalavimo teisė tuo atveju, jei pareigūnų neteisėti veiksmai buvo tyčiniai.

Tai nėra privaloma ikiteisminė ginčų nagrinėjimo tvarka, siekiant apginti savo pažeistas teises dėl pareigūnų atliktų veiksmų baudžiamojo proceso metu. Nagrinėjamo įstatymo 3 straipsnio 9 dalyje yra numatyta, kad jei asmuo nėra patenkintas Teisingumo ministerijos siūlomu ginčo sprendimu, jis turi teisę kreiptis į teismą ir savo interesus ginti teismine tvarka.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 2002-06-07, Nr. 56-2228.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ *Ibid.*

Kadangi Lietuvoje esančiu teisiniu reguliavimu asmeniui, norinčiam atgauti patirtą žalą dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų baudžiamajame procese, yra suteiktos kelios alternatyvos – tiek ikiteisminė ginčų nagrinėjimo tvarka, tiek ir teisminis savo pažeistų teisių gynimo būdas, tokiu atveju kyla klausimas, kuris būdas yra pranašesnis, apart paminėtų ikiteisminio nagrinėjimo būdo plusų – mažesnių teisinių išlaidų ir laiko sąnaudų.

Visų pirma, asmuo, besikreipiantis ikiteismine tvarka dėl patirtos žalos atlyginimo neteisėtais pareigūnų veiksmais baudžiamajame procese, kartu su teikiamu prašymu Teisingumo ministerijai turi pateikti ir jau įsiteisėjusį ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo sprendimą, kuriuo buvo padaryti pažeidimai ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo baudžiamojoje ar administracinio teisės pažeidimo byloje priimant sprendimą dėl nuteisimo, kardomojo kalinimo (suėmimo), sulaikymo, procesinių prievartos priemonių pritaikymo, administracinės nuobaudos – arešto paskyrimo.⁷⁰ Skirtumas tas, kad pasirenkant ikiteisminę tvarką, pateikiamas jau įsiteisėjęs ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo sprendimas jog tokie veiksmai buvo. Pasirenkant teisminį kelią – pareigūnų veiksmų teisėtumo samprata gali kisti, kadangi, kaip minėta, civilinė ir baudžiamoji teisė pareigūnų veiksmų teisėtumą gali vertinti skirtingai.⁷¹

Yra nurodyta išimtis, kuomet žala negali būti atlyginama. Žalą gali būti atsisakyta atlyginti kai asmuo baudžiamosios bylos ikiteisminio tyrimo ar nagrinėjimo teisme metu arba administracinio teisės pažeidimo bylos teisenos metu save apkalbinėdamas ar kitaip kliudė nustatyti tiesą, slapstėsi ir taip prisidėjo prie žalos atsiradimo. Pateikiant prašymą, įrodymų, kad tokio elgesio nebuvo – pateikti neprašoma, o prašoma tik žalą pagrindžiančių dokumentų, kas sieja žalos atlyginimo klausimą.

Be prašymo ir kartu pateikiamo ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo sprendimo dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų buvimo, kartu reikia pateikti ir dokumentus, patvirtinančius patirtos žalos dydį. Visgi, Žalos atlyginimo įstatymas numato atlyginamos žalos ribas, kurios negali būti viršijamos. Šio įstatymo 4 straipsnyje nurodyta, kad atlyginamos turtinės žalos dydis negali viršyti 2 900 eurų, o neturtinės žalos dydis negali viršyti 1 500 eurų. Toks nustatytas žalos dydžio apribojimas gali priversti pasirinkti nukentėjusiuosius kitą, teisminį žalos atlyginimo būdą, kadangi įprastai asmenys yra linkę

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ ŠALČIUS M.; BILIUS M., *Baudžiamojo proceso veiksmų teisėtumo vertinimas žalos atlyginimo kontekste. Jurisprudencija* 2016, 23 (2), p. 235.

prašyti didesnių sumų, nepaisant to, kad teismo priteistas atlygintinos žalos dydis gali būti ir 10 kartų mažesnis, tačiau kiekvienas nukentėjęs asmuo savo žalą pagrindžia savaip ir savo patirtus išgyvenimus gali vertinti skirtingai. Ypač neturtinės žalos atlyginimo atveju.

72

Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad žala turi būti atlyginta visiškai. Šis principas yra taikomas tik turtinės žalos nustatymo atveju, kadangi neturtinės žalos nustatyti tiksliai nėra įmanoma, o juolab išreikšti pinigine išraiška.⁷³ Patirtą turtinę žalą galima nustatyti tiksliau, kadangi ją sudaro turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Vien apskaičiavus turtinę žalą asmuo gali įvertinti tikslingesnę pasirinkimą, t. y. jei apskaičiuotos turtinės žalos dydis prieš kreipimąsi jau viršija nurodytą 2900 eurų ribą, asmuo nuspręš kreiptis į teismą, o ne į Teisingumo ministeriją.

Jei asmuo pasirinko ikiteisminį žalos atlyginimo būdą ir pateikė atitinkamą prašymą su visais reikalaujamais dokumentais, Teisingumo ministerija, ne vėliau nei per 1 mėnesį pateikia asmeniui siūlomą žalos atlyginimo dydį su kuriuo jis gali sutikti arba nesutikti. Nesutikus, kaip minėta, asmuo gali kreiptis į teismą pagal Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalį. Jei asmenį tenkina Teisingumo Ministerijos pasiūlytas atlygintinos žalos dydis, tarp jo ir Teisingumo ministerijos yra pasirašoma taikos sutartis.⁷⁴

Kyla klausimas, jei pasirašius tarpusavio taikos sutartį, nukentėjusiajam asmeniui atsiranda naujos žalos, priežastiniu ryšiu susijusios su neteisėtais pareigūnų veiksmais, ar galima reikalauti atlyginti žalą tuo pačiu pagrindu? Galimas pavyzdys – sveikatos sužalojimas. Yra galimybė, jog po taikos sutarties pasirašymo asmens sveikata pablogėja, tokiu atveju jam būtų interesas prisiteisti ir šią patirtą žalą. Civilinio kodekso 6.283 straipsnio 3 dalis nurodo, kad po teismo sprendimo priėmimo asmens sveikatai pablogėjus, jis gali pareikšti ieškinį dėl papildomų išlaidų atlyginimo su ta sąlyga, jei žala nebuvo atlyginta konkrečia, vienkartinė pinigų suma. Visgi, remiantis šia norma, yra privalomas teismo sprendimas norint neleisti asmeniui prašyti papildomos žalos priteisimo. Tokiu atveju svarbu išsiaiškinti taikos sutarties teisinę galią. Civilinio kodekso 6.983 straipsnio 1 dalyje sakoma, kad šalims pasirašius taikos sutartį, yra užkertamas

⁷² CIRTAUTIENĖ S., *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 216-21

⁷³ MIKELĖNAS, V. *et al.*, *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 367.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 2002-06-07, Nr. 56-2228.

kelias teisminiam ginčui ateityje, tačiau Civilinio kodekso 6.985 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad tik teismo patvirtinta taikos sutartis jos šalims turi galutinio teismo sprendimo (*res judicata*) galią. Teisingumo Ministerijos ir nukentėjusiojo asmens sudaryta tarpusavio taikos sutartis nėra tvirtinama teismo, tuo pačiu neįgauna *res judicata* galios, o tai reiškia, kad asmuo gali kreiptis į teismą dėl papildomos žalos atlyginimo.

Atsižvelgus į tai, kas išdėstyta matyti, kad žalą patyrusiam asmeniui dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų baudžiamajame procese, be teismo žalos atlyginimo būdo yra ir alternatyvi, neteisminė instancija. Ikteisminė žalos atlyginimo galimybė yra operatyvesnė laiko sąnaudų prasme tam asmeniui, kuris savo patirtą žalą nustatė panašaus dydžio ribose, kurią numato ir nagrinėtas įstatymas. Jeigu asmuo mano patyręs didesnę žalą nei numatė įstatymas, bandyti gauti žalos atlyginimą ikiteismine tvarka nebūtų tikslinga. Pasirenkant šią alternatyvą gali būti patiriamos labai minimalios teisinės išlaidos, o pasirinkus teisminį būdą asmeniui, neturinčiam teisinių žinių, išlaidos galimai būtų didesnės. Visuomenėje vyrauja požiūris, kad turi būti laikomasi principo iškilusius konfliktus išspręsti pasirinkus kuo operatyvesnį ar veiksmingesnį būdą, norint normalizuoti visuomenėje vyraujančius santykius.⁷⁵ Todėl darytina išvada, jog jei nukentėjęs asmuo atitinka ikiteisminio žalos atlyginimo būdo nustatytus kriterijus ir jį tenkina numatytas maksimalus žalos dydis – neteisminė žalos atlyginimo alternatyva yra tikslingas pasirinkimas.

⁷⁵ KAMINSKIENĖ N., *Civilinių ir komercinių ginčų alternatyvus sprendimas. Jurisprudencija*, 2005, t. 69 (61), p. 75.

5. Valstybės civilinės deliktinės atsakomybės būtinios sąlygos

Pagrindinės deliktinės atsakomybės taisyklės yra numatytos Civilinio kodekso 6.263 straipsnyje. Jame yra nurodyta generalinio delikto doktrina.⁷⁶ Generalinio delikto doktrina yra aiškinama taip, kad bet koks žalos padarymas yra laikomas kaip deliktas, jei žalą sukėlęs asmuo neįrodo aplinkybių, kurios leistų netaikyti deliktinės atsakomybės. Tokia nuostata yra žalą padariusio asmens veiksmų neteisėtumo ir kaltės prezumpcija.⁷⁷ Tuo pačiu tai reiškia, kad asmuo privalo elgtis atidžiai ir rūpestingai, nepažeisti tiek galiojančių įstatymų, tiek ir sudarytų sutarčių. Tokių elgesio standartų nesilakant bus sukeliama žala tretiesiems asmenims, o žalą sukėlęs asmuo turi ją atlyginti, o dėl to jam kyla civilinė atsakomybė.⁷⁸

Nagrinėjant valstybei kylančios civilinės deliktinės atsakomybės būtinąsias atsiradimo sąlygas, yra svarbu išanalizuojant jas atskirai. Ypatingas dėmesys yra skiriamas ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ir teismo veiksmų teisėtumo vertinimui, kadangi būtent neteisėtų veiksmų, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, detali analizė leidžia labiau konkretizuoti valstybei taikomos deliktinės atsakomybės atvejus.

5.1. Neteisėtumo samprata taikant civilinę atsakomybę valstybei

Sprendžiant klausimą dėl civilinės atsakomybės taikymo, neteisėtais veiksmais yra laikomi tokie veiksmai, kurie neatitinka ne tik civilinės teisės normų, bet ir kitose teisės šakose nustatytų reikalavimų.⁷⁹ Neteisėtumas yra viena iš pagrindinių, būtinųjų valstybės civilinės deliktinės atsakomybės sąlygų. Neteisėti veiksmai, su kurių atlikimu yra siejama valstybės civilinė deliktinė atsakomybė ir prievolė atlyginti žalą nukentėjusiajam asmeniui, yra procesiniai teisiniai veiksmai, tiesiogiai reglamentuojami baudžiamojo proceso teisės normų, o valstybės atsakomybė, kylanti dėl šių veiksmų yra civilinės teisės institutas. Tai reiškia, jog tais atvejais, kai yra sprendžiama dėl valstybės civilinės atsakomybės už teisėsaugos institucijų pareigūnų veiksmus, šių veiksmų teisėtumo

⁷⁶ PETRAUSKAITĖ, D., Deliktinė atsakomybė ir socialinis draudimas. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: Pirmieji dešimt galiojimo metų: Mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 1044.

⁷⁷ MIKELĖNAS, V. *et al.*, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003, p. 366.

⁷⁸ SELELIONYTĖ, S. *Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga. Jurisprudencija*, 2006, Nr. 1 (79), p. 102-112. 2029-2058. ISSN 1392-6195, p. 102.

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2013 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje E. P. ir G. P. v. „If P&C Insurance AS“ ir UAB „PZU Lietuva“ Nr. 3K-3-405/2013.

vertinimas civilinės teisės požiūriu nėra identiškas tų pačių veiksmų vertinimui baudžiamojo proceso teisės požiūriu.⁸⁰

Neteisėtumas Civilinio kodekso 6.246 straipsnyje yra aiškinamas kaip įstatymuose ar sutartyje nustatytų pareigų nevykdymas (neteisėtas neveikimas), taip pat atlikti, kai kurie įstatymo ar sutarties draudžiami veiksmai (neteisėtas veikimas), arba bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai, pažeidimas.⁸¹ Taigi, kaip minėta, neteisėtumas civilinėje teisėje yra suprantamas plačiai – tiek sutarties, tiek konkrečios teisės normos, tiek bendro pobūdžio pareigos elgtis atsargiai pažeidimas.⁸² Minėtoji norma yra taikoma bendrai abiem civilinės atsakomybės rūšims.

Valstybės deliktinės atsakomybės atveju, dėl žalos, padarytos neteisėtais pareigūnų veiksmais baudžiamajame procese, neteisėtumą apibrėžia Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalis, kuri yra specialioji norma. Pagal šią normą, neteisėtais veiksmais yra laikomi: neteisėtas nuteisimas, neteisėtas suėmimas kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėtas sulaikymas, neteisėtas procesinės prievartos priemonių pritaikymas, neteisėtas administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimas.⁸³ Atkreipiant dėmesį į šioje normoje išdėstytus neteisėtus veiksmus galima manyti, kad įstatymų leidėjas numatė baigtinį neteisėtų veiksmų sąrašą, dėl kurių valstybei gali kilti civilinė atsakomybė. Reiškia, kad asmuo negali kreiptis dėl kitų Baudžiamojo proceso kodekse numatytų teisių pažeidimo, pavyzdžiui, pažeistos teisės į gynybą, per ilgos baudžiamojo proceso trukmės, nors per ilga baudžiamojo proceso trukmę yra vienas pagrindinių pripažintų Konvencijos pažeidimų, dėl kurių kreipiasi nukentėjusieji.⁸⁴

Visgi, greičiausiai įstatymų leidėjas negali numatyti tokių atvejų, kai sukelta žala neteisėtais veiksmais gali būti neatlyginama.⁸⁵ Šiuo klausimu pasisakė ir Konstitucinis Teismas: „<...> įstatymų leidėjo diskrecijos, kuria jis gali naudotis reguliuodamas

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2009m. vasario 4d. nutartis civilinėje byloje M. T. ir UAB „Drevida“. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie LR VRM, Vilniaus miesto Vyriausiasis Policijos komisariatas Nr. 3K-3-5/2009.

⁸¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su papildymais ir pakeitimais), *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

⁸² MIKELĖNAS, V. et al., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 366.

⁸³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su papildymais ir pakeitimais), *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme sprendimų apžvalga dėl bylos esmės [interaktyvus šaltinis] Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/APZVALGOS_EZTT_spr_del_esmes_2020-03-15.pdf.

⁸⁵ ŠALČIUS M.; BILIUS M., *Baudžiamojo proceso veiksmų teisėtumo vertinimas žalos atlyginimo kontekste. Jurisprudencija* 2016, 23(2), p. 7.

santykius, susijusius su valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, negalima interpretuoti kaip apimančios jo laisvą nuožiūrą nustatyti kokį nors išsamų (baigtinį) sąrašą atvejų, kuriais tokia žala turi būti atlyginama, arba nustatyti, kad tam tikrais atvejais minėtais neteisėtais veiksmais padaryta žala gali būti neatlyginama <...> Konstatuotina, kad toks neteisėtų veiksmų apibrėžimas, kai yra pateikiamas išsamus (baigtinis) kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo neteisėtų veiksmų, kuriais fiziniam asmeniui gali būti padaroma žala, sąrašas, yra teisiškai nekorektiškas, nes neapima visų asmenų, kuriems neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais gali būti padaryta žala, taip pat neapima visų galimų padaryti neteisėtų veiksmų, kuriais asmeniui gali būti padaroma žala (taip pat ir moralinė) <...>“⁸⁶ Kadangi Konstitucinis teismas šiame nutarime tik paminėjo baigtinio sąrašo neigiamą aspektą ir teisinį nekorektiškumą, tačiau jo prieštaravimo Konstitucijai neįvardijo, o tokios nuostatos, esančios tiek Civiliniame kodekse, tiek ir Žalos atlyginimo įstatyme, yra galiojančios. Šiuo klausimu svarbi Konstitucinio teismo nuostata ta, jog jei įstatyme nėra numatytas patirtos žalos atvejis ir jos atlyginimas, tokiu atveju teismai turi teisę patirtos žalos atlyginimą priteisti taikydami Konstituciją tiesiogiai, atsižvelgiant į joje nurodytus teisės principus, tokius kaip teisingumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo ir kt.⁸⁷

Ilgainiui, baigtinio sąrašo klausimas buvo išspręstas ir teismų praktikoje. Teismų sprendimuose yra pabrėžiama, kad Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalyje nurodytas neteisėtų veiksmų sąrašas nėra baigtinis.⁸⁸ Kadangi nagrinėtas Konstitucinio teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas iškėlė svarbią problemą dėl lingvistiškai nustatyto baigtinio neteisėtų teisėsaugos pareigūnų veiksmų sąrašo, neteisėtumo sąlygą imta aiškinti plečiamai.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra detalus neteisėtumo sąlygų išaiškinimas, siekiant nustatyti neteisėtus pareigūnų veiksmus. Buvo pripažinta, kad įstatymų leidėjas, reglamentuodamas šią prievolę, netaikė bendrai pripažintos taisyklės, jog visi veiksmai, esantys priešingi teisei ir sukėlę kam nors žalą, sukuria prievolę ją atlyginti. Nepaisant to, kad įstatymo formuluotėje yra numatytas baigtinis neteisėtų veiksmų sąrašas, yra žinoma, kad Lietuvos teisinėje sistemoje be nacionalinių teisės aktų

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 90-3529.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2019m. spalio 3 d. nutartis civilinėje byloje E. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-283-1075/2019.

yra ir tarptautinės sutartys, kurias ratifikavus Lietuva įsipareigojo užtikrinti atitinkamų teisių apsaugą, o veiksmus, pažeidžiančius saugomas teises, vertinti kaip neteisėtus. Atvejais, kai asmuo patiria tokio pobūdžio neteisėtus pareigūnų veiksmus, kurie nėra numatyti įstatymo, teismai pateiktus faktus vertina bendrųjų teisės principų, Konstitucijos ir tarptautinių sutarčių kontekste. Tada, kai asmuo nurodo faktinį reikalavimo pagrindą, teismas, nagrinėdamas bylą, teisinį santykį kvalifikuoja *ex officio*. Atvejais, kai nacionalinė teisė nenumato valstybės atsakomybės dėl tam tikrų neteisėtų veiksmų, teismas valstybės atsakomybę nustato remdamasis tarptautinėmis sutartimis (Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalis.).⁸⁹

Tarptautinė sutartis, kuria iš esmės remiamasi tokiais atvejais yra Konvencija. Matyti, kad tokia praktika buvo jau anksčiau, nei iškelta problematika dėl baigtinio neteisėtų veiksmų sąrašo, kadangi jau 2003 m. spalio 1 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje *M. B. v. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, Generalinė prokuratūra*, buvo nurodoma, kad procesinio veiksmo teisėtumas pagal nacionalinę teisę savaime nereiškia jo teisėtumo pagal Konvencijos nuostatas, kadangi Civilinio kodekso 6.272 straipsnyje reglamentuojama civilinė atsakomybė už ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmais padarytą žalą, t. y. už teisių pažeidimus, panašius į nurodytus Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, tai sprendžiant klausimą dėl šiais pažeidimais padarytos žalos atlyginimo, taikytina įstatymo analogija – Civilinio kodekso 6.272 straipsnio nuostatos.⁹⁰

Visgi, diskutuotinas klausimas dėl teisiniame reguliavime numatytos lingvistinės žalos atlyginimo nuostatos dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų baudžiamojo proceso metu. Kaip jau aptarta, įstatymai numato baigtinį neteisėtų veiksmų sąrašą, o Konstitucinis Teismas tai įvertino kaip teisinį nekorektiškumą. Vis dėlto, tokios teisės normose numatytos nuostatos vis dar galioja. Problema kyla tame, jog nepaisant to, kad Lietuvoje yra aiški teismų praktikos pozicija dėl plečiamojo neteisėtų veiksmų aiškinimo, Europos Žmogaus Teisių Teismas tokiam aiškinimui nepritaria. Pavyzdžiui, 2009 m. sausio 20 d. priimtame sprendime *Norkūnas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr.302/05, Europos Žmogaus Teisių Teismas nurodė, kad tokia priemonė negali būti laikoma perspektyvia, Civilinio kodekso 6.272 straipsnio norma neturi teisinio aiškumo.⁹¹ Tos pačios nuomonės buvo

⁸⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija, 2007 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje *A. N. v. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos*, Nr. 3K-7-7/2007.

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2003 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje *M. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-895/2003.

⁹¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. sausio 20 d. sprendimas *Norkūnas v. Lietuva*, pareiškimo Nr.302/05.

laikomasi ir 2010 m. balandžio 20 d. priimtame sprendime *Novikas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 45756/05.⁹² Kyla klausimas, galbūt būtų tikslinga pakeisti lingvistinį Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalies ir Žalos atlyginimo įstatymo 1 straipsnio 1 dalies formatavimą, kuriame nebebūtų baigtinio sąrašo formuluotės, būtų aiškiau nurodoma galimybė apginti savo pažeistas teises ne tik tokiais atvejais, kurie yra numatyti Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalyje, bet ir kitais Baudžiamojo proceso ar Konvencijos numatytais atvejais. Visgi, dabartinė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomonė leidžia asmeniui savo pažeistas teises apginti nacionalinės teisės normomis. Taip pat svarbu tai, jog jei teismų praktikoje nebūtų išaiškintas plečiamasis neteisėtų veiksmų aiškinimas, būtų pažeistos Konstitucijos nuostatos, užtikrinančios žalos atlyginimą asmeniui, kuomet jo teisės yra pažeistos (Konstitucijos 30 straipsnis).

Civilinio kodekso 6.246 straipsnis taip pat numato neteisėtumą tuomet, kai yra pažeista bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai. Kyla klausimas, ar šią nuostatą galima priskirti prie neteisėtų veiksmų vertinimo norint taikyti civilinę atsakomybę valstybei už žalą dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų. Manytina, kad ši nuostata nagrinėjamai atsakomybės rūšiai yra per daug abstrakti, kadangi jau yra specialiosios Civilinio kodekso, Žalo atlyginimo įstatymo normos, kurios šią atsakomybę reglamentuoja detaliau, o atvejais, kuomet ir jų nuostatos neapima faktinių neteisėtų veiksmų, galima remtis tarptautiniais susitarimais. Bendro pobūdžio pareigos nesilaikymas elgtis atidžiai ir rūpestingai ganėtinai išplėstų valstybės atsakomybės taikymą, kadangi tokiu atveju būtų dar labiau suvaržytas baudžiamajame procese dalyvaujančių teisėsaugos pareigūnų savarankiškumas. Taip pat žinoma, kad valstybei nekyla civilinė atsakomybė esant pareigūnų neatsargumui.⁹³ Teismų praktikoje yra laikomasi kitos nuomonės ir bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir atsakingai yra akcentuojama. Nors tai nėra pagrindinė priežastis, dėl kurios taikoma civilinė atsakomybė valstybei, tačiau kadangi ši pareiga skatina tinkamą ir teisėtą pareigūnų funkcijų atlikimą, jos svarba yra pabrėžiama arba šios pareigos pažeidimas yra siejamas priežastiniu ryšiu su padarytais pažeidimais.⁹⁴

⁹² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas *Novikas v. Lietuva*, pareiškimo Nr. 45756/05.

⁹³ Kaišiadorių rajono apylinkės teismo 2014 m. rugpjūčio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje T-645-359/2014.

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2010 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje S. U., D. U., G. U v. Lietuvos viešosios policijos rinktinė "Vytis", Vilniaus miesto Vyriausiasis Policijos komisariatas, Nr. 3K-3-91/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2015m. liepos 3d. nutartis civilinėje byloje A. B., E. B., v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Klaipėdos apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. 3K-3-423-378/2015, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus

Apibendrinant, galima teigti, kad teisinis reguliavimas Lietuvoje, kuris numato valstybės civilinę atsakomybę dėl pareigūnų neteisėtų veiksmų baudžiamajame procese yra sudėtingas ir taisytinas. Tačiau Konstitucinio Teismo nutarimas, numatęs netinkamas teisinės formuluotes dėl baigtinio sąrašo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika išplėtusi neteisėtų veiksmų aiškinimą, sudėtingą situaciją dalinai išsprendė. Tai sudarė sąlygas nukentėjusiems asmenims galimybę savo pažeistas teises ginti remiantis nacionalinės teisės normomis, išvengti tarptautinio teismo proceso, tuo pačiu sudarant pareigą teismui atkreipti dėmesį ir į tarptautinius susitarimus, kurie daug plačiau išplečia ginamų žmogaus teisių ir laisvių ribas teisiniame procese. Taip pat buvo stengiamasi ištaisyti klaidas, kurias Europos Žmogaus Teisių Teismas numatė savo sprendimuose prieš Lietuvą.

5.1.1. Neteisėtumo nustatymas

Asmenys, norintys apginti savo teises, pažeistas baudžiamojo proceso metu ir atgauti patirtą žalą, įprastai kreipiasi tuomet, kai jų atžvilgiu yra priimtas išteisinamasis nuosprendis, ikiteisminio tyrimo metu pritaikytos, jų nuomone, netinkamos, per griežtos procesinės prievartos priemonės, dėl per ilgos baudžiamojo proceso trukmės ir kt.⁹⁵

Yra atvejų, kuomet žmogaus teisės yra pripažintos kaip pažeistos jau paties baudžiamojo proceso metu⁹⁶, tačiau gali būt ir taip, jog baudžiamojo proceso metu joks pažeidimas nėra nustatytas ir formaliai jokie Baudžiamojo proceso kodekso normų numatyti reikalavimai nėra pažeisti.⁹⁷ Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra laikomasi pozicijos, kad: „žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, atlyginimo institutas suponuoja *inter alia* tai, kad asmeniui teisė į žalą, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, atlyginimą atsiranda tik tada, kai įstatymų nustatyta tvarka (laikantis tinkamo teisinio proceso reikalavimų) yra

teisėjų kolegija, 2018 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje E. Ž., G.Ž. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Nr. e3K-3-347-687/2018, ir kt.

⁹⁵Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2008 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje R. D. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Nr. 3K-3-319/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje S.Š. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Nr. E3K-3-353-313/2019 ir kt.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2019 m. spalio 3 d. nutartis civilinėje byloje E. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-283-1075/2019.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2008 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje R. D. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Nr. 3K-3-319/2008.

konstatuojama, kad valstybės institucijos, pareigūnai atliko neteisėtus veiksmus ir kad žala asmeniui atsirado būtent dėl tų valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtų veiksmų.⁹⁸

Tačiau, svarbu prisiminti, kad valstybės civilinė atsakomybė už žalą dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų baudžiamajame procese, yra civilinės teisės institutas, o tai reiškia, kad civilinę bylą dėl tokios žalos atlyginimo nagrinėjantis teismas vertina nurodytus veiksmus nagrinėjamam civiliniam ginčui aktualiais aspektais.⁹⁹ Žinoma, galima sutikti su tuo, kad neteisėtumo pripažinimas jau baudžiamojo proceso metu turės svarią įrodomąją galią, tačiau tai nereiškia, jog nenustačius tokio pažeidimo, nukentėjusysis nebegali savo teisių apginti civilinėje byloje. Teismai, sprendžiantys valstybės civilinės atsakomybės taikymo klausimą, gali priimti kitokius, priešingus sprendimus neteisėtų veiksmų vertinimo aspektu, nei tai padaryta baudžiamajame procese. Teismai, nagrinėdami civilines bylas nėra įpareigoti teismo nuosprendžio tuomet, kai yra sprendžiami klausimai dėl faktų, kurie nebuvo nagrinėti teismo, nagrinėjusio baudžiamąją bylą. Reiškia, kad baudžiamosios teisės požiūriu asmens veiksmai gali nesukelti baudžiamojoje teisėje numatytų teisinių padarinių, tačiau gali sukelti civilinius teisinius padarinius.¹⁰⁰

Matyti, kad kartais teismai nebuvo linkę tenkinti asmenų siekių gauti žalos atlyginimą, kadangi nebuvo priimto tokio pobūdžio nuosprendžio baudžiamojoje byloje. Pavyzdžiui, byloje *T. L. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra*,¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tokią poziciją grindė tuo, kad asmuo neskundė jokių procesinių veiksmų, nors ilgainiui teismų praktika keitė poziciją ta prasme, jog procesinių veiksmų neapskundimas negali būti priežastis netenkinti ieškinio ir tai tapo vienu iš esminių kriterijų sprendžiant dėl neteisėtumo baudžiamajame procese, kurie bus aptarti vėliau. Todėl galima daryti išvadą, kad nepaisant to, yra teismo, nagrinėjusio baudžiamąją bylą nuosprendis, kuriuo nustatytas Baudžiamojo proceso kodekso normų pažeidimas, ar nėra, asmuo, kuris mano, jog jo

⁹⁸ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*.

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2014 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. ir E. B. v. Lietuvos teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Klaipėdos apskrities Vyriausiasis policijos komisariatas*, Nr. 3K-3-302/2014.

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegija. 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. P v. N. K ir A. K*, Nr. 3K-7-874/2001.

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje *T. L. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-390/2005.

teisės baudžiamojo proceso metu buvo pažeistos, gali jas bandyti apginti remiantis civilinės teisės normomis.

Siekiant taikyti valstybei civilinę atsakomybę už baudžiamojo proceso metu pareigūnų neteisėtai veiksmais sukeltą žalą, neteisėtų veiksmų nustatymas yra pirmas etapas, kurį turi atlikti teismas. Tai yra svarbu dėl to, jog teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad jei pareigūnų veiksmai nėra pripažįstami kaip neteisėti, kitos civilinės atsakomybės sąlygos, t. y. žala ir priežastinis ryšys, yra nenagrinėjami.¹⁰² Tuo pačiu kasacinio teismo praktikoje yra suformuluoti valstybės atsakomybės taikymo kriterijai dėl atsiradusios žalos, sukeltos teisminių ir teisėsaugos institucijų veiksmais.¹⁰³

Pirmasis kriterijus - sprendžiant dėl valstybės civilinės atsakomybės už teisėsaugos pareigūnų veiksmus, nurodytus Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalyje, yra toks, jog kiekvienu atveju yra būtina išsiaiškinti, ar konkretaus asmens baudžiamasis persekiojimas buvo pradėtas esant pakankamai duomenų, leidžiančių įtarti, kad jis padarė nusikalstamą veiką. Šalia to teismas vertina ikiteisminio tyrimo, baudžiamosios bylos nutraukimo ar asmens išteisinimo pagrindą bei vertinamų veiksmų teisėtumą Baudžiamojo proceso kodekso normų kontekste.¹⁰⁴ Atsižvelgus į šiuos aspektus, teismas vertina, kiek pagrįstas yra asmens kreipimasis į teismą.

Jeigu paaiškėja, kad nebuvo surinkta pakankamai duomenų, tuomet be jokių abejonių būtų galima pripažinti, kad buvo neteisėti pareigūnų veiksmai juos vertinant ir Baudžiamojo proceso normų nustatytais taisyklėmis (Baudžiamojo proceso kodekso 167 straipsnis., 168 straipsnis, 218 straipsnis ir kt.)¹⁰⁵ Tačiau jei vis dėlto pripažinta, kad baudžiamasis persekiojimas pradėtas turint pakankamą kiekį duomenų, kurie leistų įtarti asmenį padarius nusikaltimą, ir kad ikiteisminio tyrimo pradžios momentu nebuvo aplinkybių, nurodytų Baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio 1 dalyje bei 3 straipsnio 1 dalyje, teismui kyla pareiga išsiaiškinti, ar teisėtai buvo pritaikytos

¹⁰² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2011 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje R. P., v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Nr. 2A-717/2011, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2006m. vasario 27d. nutartis civilinėje byloje S. B. v. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Nr., 3K-3-150/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2008 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje R. D. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Nr. 3K-3-319/2008 ir kt.

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje S.Š. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Nr. E3K-3-353-313/2019.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2014 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje S. G. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Muitinės kriminalinė tarnyba, Nr. 3K-3-346/2014.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

kardomosios priemonės ir kitos procesinės prievartos priemonės, ar jų skyrimas atitiko bendrąsias šių priemonių skyrimo nuostatas.¹⁰⁶ Pažymėtina, kad tuomet, kai yra sprendžiama dėl asmeniui paskirtos kardomosios ar kitokios procesinės prievartos priemonės teisėtumo, būtina tuo pačiu įvertinti jų skyrimo tikslą.¹⁰⁷ Taikomos procesinės prievartos priemonės privalo atitikti proporcingumo principą siekiant proceso tikslų, asmens teisės suvaržyti tik esant objektyviai būtinybei.¹⁰⁸

Antrasis kriterijus – baudžiamojo proceso metu atliktų veiksmų apskundimas. Dabartinėje teismų praktikoje yra pabrėžiama, kad tai, ar žalą patyręs asmuo baudžiamojo proceso metu apskundė ar ne atliktus galimai neteisėtus veiksmus, neturi reikšmės.¹⁰⁹ Tai reiškia, kad Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalies norma yra taikoma tiesiogiai – teismas sprendimą priima dėl šios normos pagrindu pareikšto reikalavimo nepaisant to, ar nukentėjęs asmuo apskundė baudžiamojo proceso galimai neteisėtus veiksmus ar ne, dėl kurio galimai buvo patirta žala.¹¹⁰ Šiuo aspektu teismų praktika pakrypo tinkama linkme, kadangi ankstesnė praktika rodo, kad teismas galėdavo procesinių veiksmų neapskundimą vertinti kaip neigiamą aspektą ieškovui civilinėje byloje siekiant prisiteisti žalą.¹¹¹

Trečiasis kriterijus – išteisinamasis nuosprendis nėra pagrindas prezumpcijai, jog baudžiamoji byla ir visi su ja susiję procesiniai veiksmai buvo neteisėti *ab initio*. Išteisinamuoju nuosprendžiu asmuo yra visiškai reabilituojamas baudžiamojo proceso atžvilgiu, tačiau tai nereiškia, jog tokio nuosprendžio priėmimas yra pagrindas konstatuoti baudžiamosios bylos iškėlimo, procesinių prievartos priemonių taikymo, kaip neteisėto. Civilinės atsakomybės aspektu reikšminga aplinkybė yra išteisinimo pagrindas.¹¹²

¹⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2014 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje S. G. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Muitinės kriminalinė tarnyba, Nr. 3K-3-346/2014.

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2010 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje A. Š., v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnyba, Nr. 3K-3-219/2010.

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2019 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje K. J. ir K. J. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Kauno apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. 3K-3-231-695/2019.

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2019 m. spalio 3 d. nutartis civilinėje byloje E. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-283-1075/2019

¹¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2013 m. rugpjūčio 30 d. nutartis civilinėje byloje R. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Lietuvos Respublikos specialiuųjų tyrimų tarnyba, Nr. 3K-3-439/2013.

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje T. L. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Nr. 3K-3-390/2005.

¹¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2006 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Naujapilė“ v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, 3K-7-183/2006;

Trečiasis kriterijus yra ganėtinai svarbus tiek ir teismo atžvilgiu, vertinant neteisėtus teisėsaugos pareigūnų atliktus veiksmus, tačiau ir galimai partirtos žalos siekiančiam asmeniui. Kuomet yra priimamas išteisinamasis nuosprendis, asmuo, kurio atžvilgiu toks nuosprendis yra priimtas, gali tai suprasti kaip visišką jo kaltės nebuvimą, tuo pačiu visą baudžiamąjį procesą jo atžvilgiu vertinti kaip neteisėtą, pavyzdžiui, patį ikiteisminio tyrimo pradėjimą ir kt. Visgi, kaip minėta, aplinkybė, jog yra priimtas išteisinamasis nuosprendis yra svarbi tuo, kad nagrinėjant civilinę bylą yra svarbu išsiaiškinti šio nuosprendžio priėmimo pagrindą, kadangi toks nuosprendis dar nepaneigia nusikalstamos veikos buvimo, tai taip pat nepatvirtina pareigūnų veiksmų neteisėtumo. Gali būti tokia situacija, kad nėra visų nusikalstamos veikos požymių, arba duomenų, jog būtent tas asmuo dalyvavo nusikalstamos veikos padaryme (Baudžiamojo proceso kodekso 303 straipsnis)¹¹³ Kitas pavyzdys – nusikalstamos veikos dekriminalizavimas. Dekriminalizavus nusikalstamą veiką nebelieka nusikaltimo sudėties, tačiau faktine prasme pati veika yra padaryta, o ikiteisminis tyrimas pradėtas dar dekriminalizuotai normai galiojant. Tačiau teismų praktikoje yra numatyta, kad tokios aplinkybės yra vertinamos kitų nagrinėjamos baudžiamosios bylos aplinkybių kontekste, todėl tai nereiškia, kad įtarimai buvo pareikšti nepagrįstai.¹¹⁴

Ši teismų pozicija svarbi tuo, kad, kaip minėta anksčiau, buvę kaltinamieji baudžiamajame procese sulaukę išteisinamojo nuosprendžio gali šio sprendimo pobūdį suprasti skirtingai. Išteisinamasis nuosprendis gali būti suprantamas kaip visiškas reabilitavimas¹¹⁵, taip pat kaip neteisėtumo prezumpcija, siekiant gauti žalos atlyginimą.

116

Manytina, jog šie trys specifiniai, teismų praktikoje išskirti valstybės atsakomybės taikymo kriterijai, taip pat nagrinėjantys neteisėtų veiksmų buvimą / nebuvimą yra

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2014 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje A. B. ir E. B. v. Lietuvos teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Klaipėdos apskrities Vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. 3K-3-302/2014.

¹¹³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.; Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2017 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje G. Š. v. Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. E2A-54-280/2017.

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje V. G. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-364/2008.

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2003 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje V. G. v. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnyba, Nr. 3K-3- 61/2003.

¹¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2006 m. birželio 7d. nutartis civilinėje byloje UAB „Naujapilė“ v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, 3K-7-183/2006.

tikslingi. Visų pirma, yra tinkamas sprendimas išanalizuoti baudžiamąjį persekiojimą, o tiksliau pačią baudžiamojo persekiojimo pradžią, priimtus procesinius aktus surinktų duomenų apimties kontekste ir kt.¹¹⁷, t. y. išsiaiškinti, ar buvo pakankamas pagrindas pradėti, tęsti baudžiamąjį procesą. Antra, yra tinkama nesuabsoliutinti procesinių aktų, veiksnių apskundimo fakto, nenustatyti to kaip privalomos sąlygos siekiant žalos atlyginimo civilinėje byloje. Skundžiamų veiksnių nebuvimas gali būti nulemtas keleto veiksnių, pavyzdžiui, trumpi apskundimo terminai. – Baudžiamojo proceso kodekso 74 straipsnis, 128 straipsnis ir kt., o galbūt skundžiami veiksmai baudžiamojo proceso metu buvo vertinami kaip teisėti nepaisant jų apskundimo. Todėl atsisakant privalomo apskundimo kriterijaus, asmeniui, siekiančiam prisiteisti žalą, yra suteikiama teisė apginti savo teises remiantis civilinės teisės normomis, o lygiagrečiai ir Konvencijos nuostatomis.

Iš esmės, šiuos tris aptartus kriterijus galima sujungti į bendrą visumą, kadangi jie tarpusavy koreliuoja, tarp jų yra nuoseklumas, o jų išskyrimas tiesiog leidžia detaliau išanalizuoti baudžiamojo proceso stadijas. Kaip žinia, baudžiamojo proceso paskirtis yra kuo greičiau ir išsamiau atskleisti nusikalstamas veikas, laikantis ir nepažeidžiant žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių, bei įstatymų numatytų reikalavimų.¹¹⁸ Baudžiamojo proceso tikslas - įtarimo patikrinimas.¹¹⁹ Vien faktas, kad vėliau asmuo buvo išteisintas dėl nusikaltimo, įtarimu kuriuo buvo grindžiama jam taikyta procesinės prievartos priemonė, dėl kaltinamųjų įrodymų stokos, nepaneigia pagrįsto įtarimo buvimo ankstesnėje proceso stadijoje.¹²⁰

Svarbu tai, kad pradėti ikiteisminį tyrimą ir priimti apkaltinamąjį nuosprendį yra taikomi skirtingi įrodinėjimo standartai. Turint tikslą nuteisti asmenį neturi būti jokių abejonių, kurios sąlygotų asmens nekaltumą. Tokios abejonės turi būti pašalintos. Kuomet siekiama baudžiamojo persekiojimo, jam pakanka pagrįsto įtarimo apie nusikalstamą veiką, todėl akivaizdu, kad faktai, pagrindžiantys įtarimą nėra tapačios įrodomosios galios kaip tie, kurie įrodo asmens kaltę ir leidžia pareikšti kaltinimą.¹²¹

¹¹⁷ ANCELIS, P., *Baudžiamasis persekiojimas sąvokomis ir vadybiniu aspektu, Jurisprudencija*, 2005, t. 70(62), p. 95.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

¹¹⁹ Vilniaus apygardos teismo civilinių bylų skyriaus kolegija. 2020 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje M. C., M. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Vilniaus apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. E2A-43-934/2020.

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje K. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Šiaulių apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. 3K-3-311-421/2018.

Tokios pačios nuomonės laikosi ir Europos Žmogaus Teisių Teismas. Pavyzdžiui, 2015 m. balandžio 27 d. sprendime *Toni Kostadinov v. Bulgarija* (peticijos Nr. 37124/10), 77 ir 79 punktuose buvo nurodomi tokie patys argumentai, kuriais remiamasi ir Lietuvos teismų, jog jei yra pareikštas pagrįstas įtarimas asmeniui, padarius atitinkamą nusikalstamą veiką, tačiau vėliau gali būti priimtas procesinis aktas, kuris leistų manyti asmenį esantį nekaltą, prieš tai pateikti įtarimai savaime netampa neteisėtais.¹²² Galima teigti, kad tokios nuomonės laikymasis neleidžia piktnaudžiauti asmenims, patyrusiems baudžiamojo persekiojimą, tuo aspektu, jog jei būtų laikomasi priešingos nuomonės, galimai teismus pasiektų daug didesnis kiekis ieškinių, kuriais būtų siekiama valstybės atsakomybės.

Kadangi trečiasis kriterijus akcentuoja išteisinamąjį nuosprendį, kyla klausimas, kaip vertinti priimtas nutartis, kuriomis nutraukiamas ikiteisminis tyrimas. Ikiteisminio tyrimo metu yra taikomos kardomosios priemonės, kaip sulaikymas, areštas ir kt., kurios atitinkamam laikui suvaržo tam tikras asmens teises (Baudžiamojo proceso kodekso 119 straipsnis.¹²³), o jas patyręs asmuo greičiausiai vykusį baudžiamąjį persekiojimą vertintų kaip neteisėtą. Manytina, kad atsižvelgiant į baudžiamojo proceso paskirtį ir tikslą – išsiaiškinti nusikalstamą veiką bei patikrinti įtarimą, nutraukus ikiteisminį tyrimą turi būti laikomasi tos pačios nuomonės, kaip ir išteisinamojo nuosprendžio atveju, kitaip tariant, pareikštas pagrįstas įtarimas ir vėlesnis ikiteisminio tyrimo nutraukimas nesudaro sąlygų kategoriškai vertinti vykdyto ikiteisminio tyrimo ir procesinių veiksmų atlikimo kaip neteisėtų. Tokiu atveju būtų galima analizuoti jau konkrečios procesinės prievartos pritaikymo pagrindą ir teisėtumą, tačiau ne viso ikiteisminio tyrimo.

Apibendrinant neteisėtumo sąlygos nustatymo metodiką, kuri išskirta teismų praktikoje, galima teigti, kad teismų praktika šiuo klausimu ilgainiui kito tinkama linkme. Atsižvelgiant į tiesioginį Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalies taikymą, teismai suformavo tinkamą praktiką nustatant neteisėtus teisėsaugos institucijų pareigūnų veiksmus baudžiamajame procese. Neteisėtumo konstatavimas baudžiamojo proceso metu yra kaip papildomas, įrodomąją galią turintis argumentas, siekiant žalos atlyginimo, tačiau jis nėra suabsoliutinamas ir reikalaujamas kaip būtinas. Tokia pat pozicija ir procesinių veiksmų apskundimo atveju. Išteisinamasis nuosprendis, ikiteisminio tyrimo nutraukimas nesuponuoja prezumpcijos baudžiamąjį procesą, jo metu atliktus procesinius

¹²² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. balandžio 27 d. sprendimas *Toni Kostadinov v. Bulgarija*, pareiškimo Nr. 37124/10;

¹²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

veiksmus laikyti neteisėtais. Šis klausimas turi būti išspręstas jau nagrinėjant civilinę bylą. Baudžiamojo proceso neteisėtumo prezumpcijos atsisakymas esant išteisinamajam teismo nuosprendžiui apsaugo valstybės biudžetą¹²⁴ nuo piktnaudžiaujančių savo teisėmis asmenų kreipimūsi, norinčių prisiteisti žalą, taip pat apsaugo teisėsaugos institucijas ir jose dirbančius pareigūnus nuo perteklinių reikalavimų ir leidžia efektyviai atskleisti nusikalstamų veikų padarymą.

5.1.2. Konkretūs neteisėti veiksmai

Aptarus neteisėtumo nustatymo kriterijus, vyraujančius teismų praktikoje, svarbu yra nustatyti, kokie veiksmai yra dažniausiai laikomi neteisėtais baudžiamajame procese. Atsižvelgiant į nagrinėtus teismų sprendimus matyti, kad dažniausiai asmenys kreipiasi remiantis dviem aspektais - dėl netinkamų procesinių prievartos priemonių paskyrimo ir dėl per ilgą baudžiamojo proceso trukmės.

Procesinės prievartos priemonės sudaro tinkamas sąlygas vykdyti baudžiamąjį procesą, panaikinant galimas kliūtis iškeltiems tikslams pasiekti, išvengti asmenų slapstymosi nuo baudžiamosios atsakomybės ir pan. Bendrai tariant šių priemonių taikymas leidžia tam tikrais aspektais užtikrinti nusikalstamos veikos tyrimo ir paties baudžiamojo proceso kokybę, tuo pačiu nepažeidžiant asmenų teisių ir teisėtų interesų.¹²⁵ Baudžiamojo proceso kodekse yra numatyta proceso prievartos priemonių sistema - kardomosios prievartos priemonės, „kitos“ prievartos priemonės, laikinos procesinės prievartos priemonės, kurios yra taikomos juridiniam asmeniui.¹²⁶ Šioje įvardintoje sistemoje yra iškeltas kiekvienos priemonės taikymo tikslas bei draudimas ją taikyti kitaip, nei nurodo priemonės tikslas.¹²⁷

Procesinių prievartos priemonių yra įvairių – suėmimas, sulaikymas, areštas, dokumentų paėmimas, atvesdinimas, poėmis ir kt. Tačiau, galima sakyti, vienas pagrindinių jų skirtumų – griežtumas. Kardomosios priemonės yra labiausiai ribojančios asmens laisvės, o dėl jų netinkamo taikymo yra didžiausia galimybė padaryti pažeidimą, kadangi asmens teisių ir laisvių suvaržymą griežtai reguliuoja ir Konvencija. Procesinių

¹²⁴ 2005 m. liepos 18 d. žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo pavadinimo bei 1, 2, 3, 5, 6 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 5(1), 5(2) straipsniais bei priedu įstatymo projekto aiškinamasis raštas, XP-703.

¹²⁵ AŽUBALYTĖ, R., LOSIS, E., *Už procesinių pažeidimų taikytinos prievartos priemonės*, 2009, 2 (2), p. 209.

¹²⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

¹²⁷ AŽUBALYTĖ, R., LOSIS, E., *Už procesinių pažeidimų taikytinos prievartos priemonės*, 2009, 2 (2), p. 209.

prievartos priemonių taikymas savo prigimti nulemia pareigą išlaikyti pusiausvyrą tarp saugomų žmogaus teisių ir laisvių suvaržymo ir jų pažeidimo, kurios pareigūnai kartais neišlaiko ir baudžiamojo proceso metu pritaiko perteklines, savo tikslų neatitinkančias procesines prievartos priemones, o tai sudaro sąlygas žalos kompensavimui dėl neteisėto, nepagrįsto asmens teisių suvaržymo.¹²⁸

Kaip minėta prieš tai, atsižvelgiant į nagrinėtą teismų praktiką matyti, kad dažniausiai skundžiama kardomoji priemonė yra suėmimas. Argumentai gali būti keli, pavyzdžiui, ji traktuojama kaip perteklinė, kitaip tariant per griežta ir proceso metu iškelta tikslą būtų buvę galima pasiekti taikant švelnesnę kardomąją priemonę. Taip pat vienas iš argumentų gali būti ilgai trunkantis suėmimas. Baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad suėmimas maksimaliai gali trukti iki 6 mėnesių, su išimtimis sudėtingose bylose – iki 9 mėnesių (Baudžiamojo proceso kodekso 127 straipsnis)¹²⁹. Visgi pasitaiko atvejų, kuomet suėmimas yra taikomas ir beveik 5 metus, dėl ko Lietuva Europos Žmogaus Teisių Teismo buvo pripažinta pažeidusi Konvenciją.¹³⁰

Suėmimo taikymo klausimą griežtai reglamentuoja Konvencijos 5 straipsnis. Kadangi tai vienas pagrindinių tarptautinių susitarimų, saugančių asmens teises teismo proceso metu, juo remiasi dauguma valstybių, o Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojama praktika yra nukreipta ne vien individualias peticijas teikiančių asmenų atžvilgiu, bet atlieka ir prevencinę funkciją užtikrinant pažeidimų išvengiamumą valstybėse narėse, manytina, jog tikslinga asmens laisvę suvaržančios kardomosios priemonės taikymo teisėtumo klausimą nagrinėti lygiagrečiai Konvencijos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos, priimtų sprendimų prieš Lietuvą kontekste. Taip pat pabrėžtina, jog ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad suėmimo teisėtumo klausimas turi būti vertinamas ne tik nacionalinės teisės normų, bet ir Konvencijos kontekste.¹³¹

¹²⁸ ŠALČIUS, M., Procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimas ir pareiga atlyginti žalą, Mokslinių straipsnių rinkinys *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 2013 (10), p. 239.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

¹³⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2019 m. kovo 26 d. sprendimas *Velečka ir kiti prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 56998/16, 58761/16, 60072/16, 72001/16.

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje T. L. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Nr. 3K-3-390/2005.

Konvencijos 5 straipsnyje yra akcentuojama asmens teisė į laisvę ir saugumą.¹³² Iš esmės šiuo straipsniu yra draudžiamas neteisėtas ir savavališkas asmens laisvės atėmimas, pabrėžiami teisėti sulaikymo ar suėmimo atvejai. Europos Žmogaus Teisių Teismas asmens laisvės atėmimą aiškina atsižvelgiant į tai, kiek šios teisės apribojimas paveikia asmens judėjimą, pačią trukmę, taip pat ir asmens teisinę padėtį.¹³³ Lietuvoje galiojantis Baudžiamojo proceso kodeksas asmens teisę į laisvę leidžia riboti jame nurodytais atvejais, t. y. taikant procesines prievartos priemones, tokias kaip suėmimas, namų areštas ir kt.

Pačiame Konvencijos straipsnyje aiškiai yra išdėstyta mintis, kad šios teisės apribojimas galimas tik teisėtais būdais, t. y. tokiais, kaip nurodyta valstybės vidaus teisės normose. Žinoma, kaip teigia Europos Žmogaus Teisių Teismas: „pasakymai „teisėtai“ ir „įstatymo nustatyta tvarka“ Konvencijos 5 straipsnio 1 dalyje, iš esmės nukreipia atgal į nacionalinę teisę ir įtvirtina pareigą laikytis jos materialinių ir procesinių normų. Tačiau suėmimo „teisėtumas“ pagal vidaus teisę ne visada yra lemiamas elementas. Teismas papildomai turi įsitikinti, kad nagrinėjamu laikotarpiu suėmimas buvo suderinamas su Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies tikslu, t. y. užkirsti kelią savavališkam asmenų laisvės atėmimui.“¹³⁴ Tačiau atsižvelgus į pripažintus Lietuvoje padarytus Konvencijos pažeidimus, tam tikrais atvejais pasitvirtina nuomonės, kad nebūtinai pažeidimo priežastis gali būti netinkamas teisinis reguliavimas, bet kaip variantas yra netinkamas tų normų taikymas. Pavyzdžiui, pirmose bylose, tokiose kaip *Grauslys prieš Lietuvą pareiškimo Nr. 36743/97*, *Stašaitis prieš Lietuvą pareiškimo Nr. 47679/99*, buvo nustatyta, kad tuometinis Baudžiamojo proceso kodeksas numatė, jog kardomąją priemonę – suėmimą, gali paskirti tik teisėjas arba teismas, o pagal faktines aplinkybes matyti, kad teisėjo ar teismo sankcijos nebuvo, tačiau nepaisant to, asmenys buvo suimti.¹³⁵

Konvencijos 5 straipsnio 3 dalyje yra akcentuojama asmens teisė į kuo trumpesnę sulaikymą ar suėmimą, paleidimą iki teismo nagrinėjimo ir skubų pristatymą teisėjui ar atsakingam pareigūnui. Akivaizdu, kad asmens suėmimo trukmė turi būti pagrįsta ir motyvuota. Tai, pavyzdžiui, gali būti sudėtingos faktinės bylos aplinkybės, didelė bylos

¹³² 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

¹³³ BALČIŪNAITE, J., *Probleminiai žmogaus teisių apsaugos aspektai Lietuvos Respublikos baudžiamojoje justicijoje Europos žmogaus teisių konvencijos požiūriu (I dalis)*, *Mokslo darbai*, 2008 4 (106) p. 45.

¹³⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 10 d sprendimas byloje *Grauslys prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 36743/97.

¹³⁵ BALČIŪNAITE, J., *Probleminiai žmogaus teisių apsaugos aspektai Lietuvos Respublikos baudžiamojoje justicijoje Europos žmogaus teisių konvencijos požiūriu (I dalis)*, *Mokslo darbai*, 2008 4 (106) p. 45.

apimtis, ką ir numato Baudžiamojo proceso kodekso 125 ir 127 straipsniai. Tačiau, kaip nurodė Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Stašaitis prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 47679/99, kuomet asmens suėmimas truko trejus metus, aštuoni mėnesius ir tris dienas: „pagrįsto įtarimo, kad sulaikytasis asmuo padarė nusikaltimą, buvimas yra būtina (*sine qua non*) besitęsiančio suėmimo teisėtumo sąlyga, bet praėjus tam tikram laikui tarpui ji nebėra pakankama“¹³⁶ Tai nurodo, kad tie patys motyvai ilgą laiką trunkančio suėmimo pateisinti negali. Kitas svarbus aspektas šioje byloje tas, kad vien motyvas, kad pati byla yra sudėtinga, taip pat nepagrindžia ilgai taikomo suėmimo: „bylos sudėtingumas pats savaime negali pateisinti tokio ilgo pareiškėjo kardomojo kalnimo (suėmimo) laikotarpio, atsižvelgiant į gausius procesinius pažeidimus valstybės vidaus teismams nagrinėjant jo kalnimo klausimus nuo 1996 m. rugsėjo 21 d. ir į „reikšmingų ir pakankamų“ priešasčių nepateikimą sankcionuojant jo kardomąjį kalnimą (suėmimą) nuo tos dienos. Iš to seka, kad pareiškėjo kalnimo trukmė buvo per ilgą.“¹³⁷

Po šios bylos sprendimo priėmimo Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies pažeidimas buvo pripažintas dar tris kartus, kas atsižvelgiant į bendrą pažeidimų skaičių, yra labai maža dalis. Visgi, vienas iš tokių pažeidimų buvo pripažintas 2017 m. byloje *Lisovskij prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 36249/14, kuomet asmeniui suėmimo kardomoji priemonė buvo taikoma ilgiau nei ketverius su puse metų, o Europos Žmogaus Teisių Teismas akcentavo jo paties praktikoje dažnai minimą „ypatingo stropumo“ reikalavimą valstybės institucijoms. Šioje byloje esminiai pažeidimai buvo atlikti ne ikiteisminio tyrimo metu, bet jau esant teisminiam nagrinėjimui. Bylos nagrinėjimo metu asmuo suimtas išbuvo dar virš trejų metų, o šiuo laikotarpiu buvo paskirti net 57 posėdžiai.¹³⁸ Šiuo atveju buvo pripažinta teisminių institucijų kaltė dėl stropumo trūkumo, tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas Egidijus Kūris pateikė atskirąją nuomonę teigdamas, kad ypatingo stropumo sąvoka nėra tiksliai apibrėžta nei vienoje byloje, jog tai „skėtinis kriterijus“, kurį būtų galima taikyti daugumoje situacijų. Taip pat jis teigia, kad net pats pareiškėjas nepateikė skundo dėl ypatingo stropumo stokos nei nacionaliniuose teismuose, nei Europos Žmogaus Teisių Teisme. Ypatingo stropumo kriterijus šioje byloje buvo

¹³⁶Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. kovo 21 d. sprendimas byloje *Stašaitis prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 47679/99.

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme *Teismas pripažino Lietuvą pažeidusią teisę į laisvę ir saugumą, skiriant kardomąjį kalnimą* [interaktyvus šaltinis] [žiūrėta 2020m. kovo 1d.] Prieiga per internetą: <http://rv-atstovas-ezt.lt/naujienos/teismas-pripazino-lietuva-pazeidusia-teise-i-laisve-ir-sauguma-skiriant-kardomaji-kalinima>.

pateiktas pačios teismo kolegijos, o tokią iniciatyvą Egidijus Kūris įvardijo kaip „teismo ypatingo aktyvizmo rezultata“.¹³⁹

Atsižvelgus į atskirosios nuomonės teiginius ir tai, kad byla buvo susijusi su organizuotu nusikalstamumu, būtų galima diskutuoti dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo priimto sprendimo, tačiau tai nepaneigia fakto, kad asmeniui kardomoji priemonė buvo taikoma tikrai ilgą laiką. Taip pat šio straipsnio tikslus galima matyti Baudžiamojo proceso kodekso 127 straipsnio 7 dalyje, kurioje teigiama: „kad (jei) per paskutinius du kardomosios priemonės – suėmimo taikymo mėnesius nebuvo imtasi visų įstatymuose numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika, ir prokuroras nenurodė jokių objektyvių priežasčių, dėl kurių tai nebuvo daroma“ suėmimo terminas nebus pratęsimas.¹⁴⁰

Lietuvoje teismai, sprenddami tiek suėmimo teisėtumo, tiek suėmimo trukmės klausimus, remiasi Konvencijoje akcentuojamais kriterijais. Suėmimo teisėtumas yra tęstinis reiškinys. Tai reiškia, kad suėmimo teisėtumas turi išlikti visą laikotarpį. Taip pat pabrėžiama, kad suėmimo terminai nurodyti ir institucijų atžvilgiu, įpareigojant jas veikti tinkamai ir nevilkinti proceso. Sprendžiama ir protingo suėmimo termino sąvoka. Kalbant apie protingą suėmimo terminą, svarbu atrasti pusiausvyrą tarp asmens teisių ir viešojo intereso, tuo pačiu atsižvelgiant į kitus aspektus, tokius kaip suėmimo trukmė, santykis tarp nusikaltimo pobūdžio ir už jį numatytos suėmimo trukmės, suimtojo elgesys, bylos sunkumas, liudytojų skaičius ir kt.¹⁴¹

Kitas dažniausiai pasitaikantis argumentas, siekiant gauti žalos atlyginimą pagal Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalį – ilga baudžiamojo proceso trukmė. Teisė į teisingą teismą taip pat yra viena iš teisių, kurias gina ir Konvencija, todėl šiuo klausimu tikslinga atsižvelgti į Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką šiuo klausimu Lietuvos aspektu.

¹³⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017 m. gegužės 2d. sprendimas byloje *Lisovskij prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 36249/14.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

¹⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2003 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje *M. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-895/2003; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje *J. L. v. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-506/2007; 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos*, Nr.3K-3-364/2008, ir kt.

Konvencijos 6 straipsnis akcentuoja kaltinamo asmens teises. Kaltinamajam yra garantuojamas kuo labiau įmanomai trumpesnis bylos nagrinėjimas, šio nagrinėjimo viešumas, taip pat nepriklausomas ir nešališkas teismas bei nekaltumo prezumpcija.¹⁴² Šis straipsnis kartu su anksčiau aptartu 5 straipsniu yra laikomi „kertiniu akmeniu“ Konvencijos atžvilgiu.¹⁴³ Atsižvelgus į bendrą statistiką, 6 straipsnis Lietuvoje pažeidžiamas ganėtinai dažnai. Žinoma, juo užtikrinamos teisės yra savotiškai plataus spektro, bet kartu ir susijungiančios į vieną – bylos nagrinėjimą, kuriame kiekviena etapo dalis yra labai svarbi.

Vienas dažniausių Konvencijos 6 straipsnio pažeidimo atvejų – per ilgas bylos nagrinėjimas. Tiek šis, tiek ir jau anksčiau aptartas Konvencijos 5 straipsnis sprendžia susijusią problemą. Šių straipsnių prasme, galima teigti, pagrindinis uždavinys tenka valstybės institucijoms, vykdančioms tiek ikiteisminį tyrimą, tiek ir teisminį bylos nagrinėjimą, t. y. vengti nereikalingų pertraukų. Žinoma, į kuo greitesnio bylos nagrinėjimo reikalavimą nereikia žiūrėti tiesmukai ir bylą spręsti greitai detalaus faktinių aplinkybių išaiškinimo, ištyrimo sąskaita. 5 ir 6 Konvencijos straipsnių sąveika pasireiškia tuo, kad kuo bus greitesnis bylos nagrinėjimas, tuo trumpiau bus taikomos asmens laisvę suvaržančios priemonės.

Byla *Grauslys prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 36743/97, yra svarbi ne vien tuo, kad buvo konstatuotas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas, bet buvo pateikta nuoroda į jau anksčiau priimtą Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą (*Starace v. Italy*, no. 34081/96, 2000-04-27, § 24), kuriame nurodyta: „kad proceso trukmės priimtumas turi būti vertinamas atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes ir į Teismo praktikoje suformuluotus kriterijus, konkrečiai į bylos sudėtingumą ir pareiškėjo bei valdžios institucijų elgesį tiriant bylą.“¹⁴⁴ Taip pat buvo akcentuotas jau aptartas stropumo reikalavimas iš valstybės institucijų. Tuo pačiu teiginiu Europos Žmogaus Teisių Teismas rėmėsi ir kitoje lietuviškoje byloje dėl ilgo bylos nagrinėjimo - *Šleževičius prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 55479/00. Nepaisant to, kad šiuo atveju bylos sudėtingumas buvo įrodytas ir pripažintas, buvo įvardinta kita priežastis – aiškių suformuluotų kaltinimų nebuvimas, nors bylos nagrinėjimas truko virš ketverių metų.¹⁴⁵ Byloje *Jakumas prieš Lietuvą*,

¹⁴² 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.

¹⁴³ JOČIENĖ D., ČILINSKAS K., *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*, Vilnius: Petro ofsetas, 2004, p. 422.

¹⁴⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Grauslys prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 36743/97.

¹⁴⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje *Šleževičius prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 55479/00.

pareiškimo Nr. 6924/02 taip pat buvo pripažintas bylos sudėtingumas, tačiau nurodyta, kad byla buvo gražinta papildyti, dėl netinkamai suformuluoto kaltinimo. Tai žinoma irgi turėjo įtakos proceso trukmei.¹⁴⁶

Atsižvelgus į tai, kad konstatuojant Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą, kuomet buvo ilgas bylos nagrinėjimas, Lietuvos Respublikos Vyriausybės argumentai yra bylos sudėtingumas, didelis byloje dalyvaujančių asmenų skaičius, kaltinimų sunkumas ir kt., matyti, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo tokie argumentai neįtikina, kadangi delsimas nagrinėti bylą nėra pateisinamas. Europos Žmogaus Teisių Teismas visuomet atsižvelgia į tai, ar tą bylą buvo įmanoma išnagrinėti greičiau ir įprastai yra nurodoma, kad tai padaryti buvo įmanoma daug greičiau, o iš esmės ilgo nagrinėjimo priežastis dažnai būna ne kaip minėta, bylos sudėtingumas ir kt., o valstybės institucijų stropumo nagrinėjant bylas trūkumas, todėl galima teigti, kad šio straipsnio pažeidimo nebuvimas priklauso nuo pačių institucijų noro aktyviau dalyvauti bylos nagrinėjime. Visgi žvelgiant į išnagrinėtas bylas paskutiniu dešimties metų laikotarpiu, galima teigti, kad pokytis yra, kadangi paskutinius septynerius metus Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies nuostata nėra pripažinta kaip pažeista, o tai reiškia, kad ilgo baudžiamojo proceso teisėtumo klausimas apsiriboja nacionaliniu procesu ir asmeniui nereikia kreiptis į tarptautines institucijas.

Lietuvoje vertinant baudžiamojo proceso trukmę bandoma išsiaiškinti ar ilga proceso trukmė, o tuo pačiu ir asmens teisės pažeidimas į tinkamą teismo procesą buvo nulemtas institucijų ir pareigūnų veiklos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, sprenddamas klausimą, ar buvo pažeista teisė į kuo trumpesnę teismo procesą, remiasi tais pačiais kriterijais, kurie yra taikomi Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje: konkrečios bylos sudėtingumas, asmens, dėl kurio vykdytas baudžiamasis persekiojimas, elgesys, valstybės institucijų elgesys organizuojant bylos procesą, baudžiamajame procese sprendžiamų klausimų reikšmė pareiškėjui.¹⁴⁷

Taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, kad priešasčių, kurios pateisintų ilgą baudžiamojo proceso ar ikiteisminio tyrimo trukmę, buvimas yra pateisinamas tik tada kai yra išsamiai nustatoma proceso chronologija, trukmė ir ją lėmę veiksniai. Tuomet esant konkrečiai bylos aplinkybių visumai, ją galima vertinti ir nuspręsti, ar tai leidžia pateisinti ilgą proceso trukmę, o asmens teisės nebuvo pažeistos. Bylos sudėtingumas yra

¹⁴⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. liepos 18 d. sprendimas byloje *Jakumas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 6924/02.

¹⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje *J. R. v. Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra*, Nr. 3K-3-75/2010.

vertinamasis kriterijus, tačiau sudėtingumas, jo turinys privalo būti atskleistas kuo konkrečiau, o tai leistų padaryti tikslingą išvadą kiek tai pateisino ilgą proceso trukmę.¹⁴⁸

Toks detalus išaiškinimas, kaip turėtų būti vertinamas suėmimo teisėtumo ir jo trukmės klausimas žalos atlyginimo byloje, taip pat ir baudžiamojo proceso trukmė, tuo pačiu grindžiamas Konvencija ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, yra pagrįstas, kadangi gilinamasi iš esmės į visą baudžiamąjį procesą, išanalizuojamos priežastys skirti tokią kardomąją priemonę, pats bylos sunkumas, dalyvaujančių asmenų skaičius byloje, teisėsaugos institucijų delsimas / nebuvimas ir kt., o tai tik rodo, kad kuo detaliau bus išanalizuojamas baudžiamasis procesas, jo metu priimti sprendimai, tuo didesnė galimybė nepadaryti vertinimo klaidų ir priimti teisingas išvadas.

5.2. Žala

Žala – viena iš būtinųjų civilinės atsakomybės sąlygų. Civilinio kodekso 6.249 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog žala yra laikoma asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų.¹⁴⁹ Šioje normoje yra aptariama tik turtinė žala. Neturtinė žala yra nurodyta Civilinio kodekso 6.250 straipsnyje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas dažnai pasisako žalos klausimu, tačiau viena esminių nuostatų - kad žala asocijuojasi su pakenkimu tam tikram objektui, neigiamu poveikiu jam, kuris pasireiškė to objekto ekonominės vertės sumažėjimu, jo kokybinių savybių praradimu.¹⁵⁰

Tiek turtinė, tiek neturtinė žala įprastai yra išreiškiamą piniginiu ekvivalentu. Tačiau galima jos atlyginimo prašyti ir natūra. Turtinė žala yra išskiriama į tiesioginius ir netiesioginius nuostolius (negautas pajamas). Prie jų priskiriamos ir tam tikros išlaidos, pavyzdžiui, susijusios su žalos įvertinimu.¹⁵¹ Neturtinė žala yra suprantama kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas ir kt., teismo įvertinti pinigais.¹⁵²

¹⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2019 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje K. J. ir K. J. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Kauno apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. 3K-3-231-695/2019.

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su papildymais ir pakeitimais), *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

¹⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2002 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje UAB „V-io koncernas“ v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Nr. 3K-3-600/2002.

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su papildymais ir pakeitimais), *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

¹⁵² *Ibid.*

Lygiagrečiai žalos atlyginimo, kartu koreliuoja ir visiškas nuostolių atlyginimo principas.¹⁵³ Tai reiškia, kad žalą privalu įvertinti taip, kad nukentėjęs asmuo atgautų tiek, kiek ir prarado, t. y. yra būtina asmenį grąžinti į pradinę padėtį iki neteisėtais veiksmais sukeltos žalos padarymo.¹⁵⁴ Siekiant įgyvendinti vyraujančią visišką nuostolių atlyginimo principą, atsižvelgiama ir į infliaciją, rinkos pokyčius ir kitas byloje nustatytas reikšmingas aplinkybes.¹⁵⁵ Tuo pačiu svarbu, kad tikrasis žalos dydis būtų nustatytas ne vien tam, kad būtų įgyvendintas visiškas nuostolių atlyginimo principas ir asmeniui nebūtų priteista mažesnė žala, nei patirta iš tiesų. Tai yra svarbu ir dėl to, kad žalos atlyginimas neviršytų tikrųjų nuostolių ir nukentėjęs asmuo nepagrįstai nepraturtėtų skolininko sąskaita.¹⁵⁶

Tais atvejais, kai yra siekiama žalos atlyginimo dėl žalos, atsiradusios teisėsaugos pareigūnų neteisėtais veiksmais, yra galimybė reikalauti tiek turtinės, tiek ir neturtinės žalos atlyginimo. Abiejų rūšių žalos atlyginimo galimybę numato Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 ir 3 dalys. Šios kategorijos bylose tiesioginę žalą dažniausiai sudaro išlaidos advokato pagalbai, o netiesioginę – dėl kardomųjų priemonių taikymo negautas darbo užmokestis.¹⁵⁷ Pasitaiko atvejų, kuomet asmenys, siekdami netiesioginės žalos atlyginimo, t. y. negauto darbo užmokesčio, šalia to prašo atlyginti ir socialinio draudimo, gyventojų pajamų mokesčius, nepanaudotas atostogas. Šiuo klausimu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi pozicijos, kad: „tokie ieškovo teiginiai nepagrįsti, kad jam turėtų būti priteista ne tik realaus darbo užmokesčio suma, bet ir atitinkama pajamų mokesčio bei socialinio draudimo mokesčio suma, nes šių lėšų gavėjai pagal įstatymą būtų valstybės ir socialinio draudimo biudžetai, o ne pats ieškovas. Ieškovas suėmimo laikotarpiu nedirbo, todėl nepagrįstai reiškia reikalavimą dėl kompensacijos už

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ MIKELĖNAS, V. *et al.*, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003, p. 346.

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija, 2006 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Naujapilė“ v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, 3K-7-183/2006.

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2013m. lapkričio 22d. nutartis civilinėje byloje UAB „D. G. ir partneriai“ v. A. V., Nr. 3K-3-598/2013.

¹⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2013 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje A. Š. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnyba, Nr. 3K-3-478/2013; Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 201 9m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje V. S. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Vilniaus apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. 2A-1590-910/2019 ; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2014 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje A. G., R. G. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-4/2014.

nepanaudotas per šį laikotarpį atostogas“¹⁵⁸ Taip pat pažymima kiek žalos atlyginimo dydžiui turi įtakos ir ieškovo elgesys baudžiamojo proceso metu ar iki jo pradžios. Teigiama, kad tais atvejais, kai asmuo savo neatsakingais veiksmais sudarė prielaidas pradėti baudžiamąjį persekiojimą jo atžvilgiu, nepaisant to, kad buvo priimtas išteisinamasis nuosprendis, galima taikyti nuostolių mažinimo doktriną.¹⁵⁹

Kadangi Civilinio kodekso 6.272 straipsnyje numatyta žala yra grindžiama neteisėtais pareigūnų veiksmais, būtina nustatyti neteisėtus veiksmus ir priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos. Tokį ryšį nustatius, svarbu išsiaiškinti ieškovo argumentus ir pateikiamus įrodymus, pagrindžiančius jo reikalavimus (Civilinio proceso kodekso 178 straipsnis). Svarbu pabrėžti, kad pateikiant įrodymus dėl žalos atlyginimo, taip pat yra svarbu įrodyti ir šios žalos realumą, o ne pateikti hipotetinius argumentus.¹⁶⁰ Taikant civilinę atsakomybę, atlyginami tik tie nuostoliai, kurie priežastiniu ryšiu susiję su nustatytais neteisėtais veiksmais (Civilinio kodekso 6.247 straipsnis., 6.272 straipsnio 1 dalis).¹⁶¹

Neturtinės žalos atlyginimo įprastai reikalaujama galimai neteisėtai pritaikius procesinės prievartos priemones, ar jas taikius per ilgai, kas lygiagrečiai gali sutapti su per ilgą baudžiamuoju procesu. Neturtinė žala yra priteisiama nustatius, kad vien teisės pažeidimo pripažinimo nepakanka pažeistai teisei apginti.¹⁶² Todėl, siekiant neturtinės žalos atlyginimo, taip pat reikia pateikti įrodymus, kadangi neturtinė žala nėra preziumuojama.¹⁶³

Visgi tai priklauso nuo to, kokia asmens teisė buvo pažeista. Kaip žinia, nagrinėjant tokio pobūdžio bylas, teismai remiasi ne vien nacionalinės teisės normomis, bet ir Konvencija bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Neturtinės žalos asmenys įprastai reikalauja patyrus kardomųjų priemonių poveikį, dažniausiai – suėmimo. Pritaikius šią kardomąją priemonę yra pažeidžiama asmens teisė į laisvę. Konstitucijos 20

¹⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje V. G. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-364/2008.

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje R. M. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Nr. 3K-3-196/2007.

¹⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2007 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Legrona“ v. Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-376/2007.

¹⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija, 2008 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje S. Š., V. Š., v. UAB „Lietuvos rytas“, Nr. 3K-7-2/2008 ; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje *Meilus prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 53161/1999.

¹⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2010 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje R. D. v. Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Nr. 3K-3-465/2010.

straipsnyje yra numatyta, kad :„Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas.“¹⁶⁴ Iš esmės tos pačios nuostatos laikomasi ir Konvencijos 5 straipsnyje. To paties straipsnio 5 dalyje numatyta, kad kiekvienam asmeniui, tapusiam sulaikymo, suėmimo ar kalinimo auka, pažeidus šio straipsnio nuostatas, yra suteikiama teisė į nuostolių atlyginimą.¹⁶⁵ Atsižvelgiant į aptartą neturtinės žalos sampratą, tokią kaip emociniai išgyvenimai, dvasinis sukrėtimas ir kt., manytina, kad Konvencijos 5 straipsnio 5 dalyje numatyta teisė į nuostolių atlyginimą sudaro prezumpciją, kad taikant tokio pobūdžio kardomąją priemonę tikrai yra padaroma neturtinė žala.

Žinoma, kad norint gauti žalos atlyginimą, yra svarbu nustatyti jos dydį. Kaip aptarta, žalos dydis yra įprastai išreiškiamas piniginiu ekvivalentu, pateikiant įrodymus, patvirtinančius šios žalos realumą. Siekiant turtinės žalos, tai padaryti yra lengviau, palyginus su neturtinės žalos dydžio nustatymu. Akivaizdu, kad neturtinę žalą išreikšti pinigine prasme yra sunku dėl jos pobūdžio. Tam yra išskirti kriterijai, kuriais vadovaujantis galima kuo daugiau asmenį sugrąžinti į pradinę padėtį. Tačiau tai nėra baigtinis sąrašas ir teismas gali pripažinti kitus kriterijus ar byloje reikšmingas aplinkybes, kurios leistų nustatyti neturtinės žalos dydį.¹⁶⁶ Kadangi tikslus tokios žalos dydis nėra išreikštas įstatymuose, pasitaiko atvejų, kuomet pasireiškia neproporcingi reikalavimai. Pavyzdžiui, apeliacine tvarka nagrinėtoje byloje *Nr. 2A-146/2003* ieškovo prašoma suma buvo 1 mln. litų (~ 290 tūkst. eurų), o teismo priteista suma – 500 litų (~145 eurai), kadangi neteisėtas laisvės atėmimas truko vieną dieną.¹⁶⁷

Skirtingų kategorijų bylose galima akcentuoti skirtingo pobūdžio kriterijus neturtinei žalai nustatyti. Bylose, nagrinėjančiose žalos atlyginimo klausimą dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų, yra išskirti šie kriterijai – taikyto suėmimo trukmė, patirti fiziniai nepatogumai, taikytos procesinės priemonės trukmė, viešas paskelbimas, ieškovo elgesys baudžiamojo persekiojimo metu ir kt.¹⁶⁸ Taip pat atsižvelgiama į anksčiau priteistas

¹⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁶⁵ 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.

¹⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2006 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje A. Ž. v. "RANGA IV", Nr. 3K-3-450/2006.

¹⁶⁷ CIRTAUTIENĖ S., *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 217.

¹⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija, 2007 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje A. N. v. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, Nr. 3K-7-7/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2010 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje P. Š. v. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-89/2010 ir kt.

sumas atlyginant neturtinę žalą, tuo pačiu atsižvelgiant į ekonominius pokyčius valstybėje.¹⁶⁹ Atsižvelgus į nagrinėtą teismų praktiką matyti, kad priteisiamos neturtinės žalos dydžiai gali svyruoti nuo 100 eurų iki 30 tūkst. eurų, kas rodo, kad teismai dažniausiai atsižvelgia į visas reikšmingas byloje esančias aplinkybes, vyraujančius žalos atlyginimo kriterijus tam, kad asmeniui už patirtą neturtinę žalą būtų tinkamai atlyginta.

Aptarus nustatytus žalos atlyginimo nustatymo kriterijus, kyla klausimas, kokia situacija juridinio asmens atžvilgiu? Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – Baudžiamasis kodeksas) numatyta ne viena nusikalstama veika, už kurią atsako ir juridinis asmuo. Tai reiškia, kad neteisėti pareigūnų veiksmai sukelti žalos gali ne vien fiziniam, bet ir juridiniam asmeniui. Baudžiamojo kodekso 43 straipsnio 1 dalyje yra numatytos galimos bausmės rūšys juridiniam asmeniui - bauda, juridinio asmens veiklos apribojimas arba juridinio asmens likvidavimas.¹⁷⁰ Atsižvelgus į numatytas bausmes, galima teigti, kad jas taikant neteisėtai, juridiniam asmeniui galima sukelti tiek turtinę, tiek neturtinę žalą. Turtinės žalos dydį būtų galima apskaičiuoti pagal jau aptartus kriterijus, juridinio asmens atstovui pateikiant įrodymus, kurie patvirtintų realią patirtą žalą, pavyzdžiui, pajamų, pelno netekimas ir pan.

Neturtinės žalos samprata, numatyta Civilinio kodekso 6.250 straipsnyje apima ne vien fizinio asmens patirtus išgyvenimus, tačiau liečia ir reputacijos pablogėjimą, tuo pačiu ir gero vardo praradimą.¹⁷¹ Tai kriterijai, kurie reikšmingi juridiniam asmeniui neturtinės žalos atlyginimo atveju. Šiuo metu neturtinės žalos atlyginimas juridiniam asmeniui yra numatytas Civilinio kodekso 2.24 straipsnyje, tačiau šis straipsnis baudžiamojo proceso aspektu nebūtų tinkamas, kadangi kaip minėta, jei yra turima pakankamai pagrįstų duomenų pareikšti įtarimus, pradėti ikiteisminį tyrimą ir pan., teigiamai juridinio asmens atžvilgiu pasibaigęs procesas nesudaro neteisėtumo prezumpcijos prieš tai atliktų pareigūnų veiksmų atžvilgiu.

Manytina, kad tokie kriterijai, kaip reputacijos pablogėjimas, gero vardo praradimas turėtų būti taikomi ir reikalaujant žalos atlyginimo pagal Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalį. Pavyzdžiui, juridinis asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon

¹⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje V. G. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-364/2008.

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741.

¹⁷¹ CIRTAUTIENĖ S., *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 159.

atsakomybėn turint pagrįstą pagrindą jo atžvilgiu pradėti baudžiamąjį persekiojimą, kas nebūtinai būtų laikytina kaip neteisėti veiksmai. Tačiau, toks procesas gali būti vilkinamas, galbūt taikomos netinkamos procesinės prievartos priemonės ir kt., kas gali neigiamai paveikti juridinio asmens reputaciją ir tokiu atveju būtų galima svarstyti pareigūnų veiksmų teisėtumo klausimus, tuo pačiu analizuojant galimos neturtinės žalos sukėlimą.

Atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, galima teigti, kad žalos atlyginimo instituto teisinis reguliavimas ir nusistovėjusi teismų praktika rodo, kad yra siekiama nukentėjusį asmenį grąžinti į pradinę padėtį, atitolinti nuo neigiamų patirčių, dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų baudžiamojo proceso metu. Nustatyti žalos nustatymo kriterijai leidžia teismams priteisti teisingo dydžio žalos sumas, kurios leidžia kuo daugiau ištaisyti neigiamus padarinius, apginti asmens pažeistas teises lygiagrečiai neleidžiant piktnaudžiauti žalos atlyginimo teise, siekiant piktnaudžiauti šiuo institutu.

5.3. Priežastinis ryšys

Kaip minėta anksčiau - viena iš būtinųjų valstybės civilinės atsakomybės sąlygų – priežastinio neteisėtų veiksmų (neveikimo) ir atsiradusios žalos ryšio buvimas. Siekiant nustatyti priežastinio ryšio buvimą byloje, šis procesas teismų praktikoje išskiriamas į du etapus. Pirmajame etape yra nustatomas faktinis priežastinis ryšys. Yra nustatoma, ar atsiradusi žala kilo iš neteisėtų veiksmų, t. y. nustatoma, ar žala būtų sukelta, jei nebūtų atlikti neteisėti veiksmai. Antrame etape nustatomas teisinis priežastinis ryšys, kai sprendžiama, ar pasekmės teisiškai nėra pernelyg nutolusios nuo neteisėto veiksmo.¹⁷² Siekiant nustatyti teisinį priežastinį ryšį, vertinamas žalos numatomumas protingam asmeniui, pažeistos teisės ar teisėto intereso prigimtis ir vertė, pažeisto teisinio reglamentavimo apsauginis tikslas, atsakomybės prigimtis bei įprasta gyvenimiška rizika.¹⁷³

Nukentėjęs asmuo, siekdamas žalos, neturi įrodyti, kad dėl žalos atsiradimo yra kalti konkretūs pareigūnai ar teismas, bet jam išlieka pareiga pagal Civilinio proceso kodekso 178 straipsnio numatytą pareigą, įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo

¹⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija, 2007 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje L. B., I. V., I. Z. A. v. UAB "Telšių šilumos tinklai", "Medvėgalis", Nr. 3K-7-345/2007.

¹⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 23 d. apžvalga *Atskiri griežtosios deliktinės atsakomybės atvejai Lietuvos kasacinėje jurisprudencijoje*, (Teismų praktika 48);

reikalavimus. Taigi asmuo, be neteisėtų veiksmų, žalos dydžio, turi įrodyti ir priežastinį ryšį.¹⁷⁴

Kadangi Civilinio kodekso 6.272 straipsnis nereguliuoja priežastinio ryšio pobūdžio, sprendžiant žalos atlyginimo dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų bylas, remiamasi Civilinio kodekso 6.247 straipsniu. Jame numatyta, kad atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais (veikimu, neveikimu), nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų (veikimo, neveikimo) rezultatu.¹⁷⁵ Pagal šią formuluotę matyti, kad nėra reikalaujama tiesioginio priežastinio ryšio, o toks priežastinio ryšio aiškinimas yra vadinamas lanksčiu.¹⁷⁶ Tai reiškia, kad galima remtis ir netiesioginiu priežastiniu ryšiu - kai žala atsiranda ne tiesiogiai iš neteisėtų veiksmų, bet yra pakankamai susijusi su žalingomis pasekmėmis.¹⁷⁷ Taikant deliktinę atsakomybę, kuri yra taikoma ir nagrinėjamu klausimu, netiesioginis priežastinis ryšys pripažįstamas tinkama civilinės atsakomybės sąlyga, jeigu neteisėti veiksmai padėjo žalai (nuostoliams) atsirasti ar jiems padidėti.¹⁷⁸ Tai reiškia, kad pažeidėjo elgesys nebūtinai yra vienintelė žalos atsiradimo prielaida, bet teismas, vertindamas visas bylos aplinkybes ir priežastis, turi nustatyti tokį ryšį, kuris rodytų pakankamumą tarp neteisėtų veiksmų ir atsiradusių padarinių, t. y. nustatyti, kad žalai atsirasti pažeidėjo elgesys buvo pakankama priežastis.¹⁷⁹

Pripažįstama, kad siekiant nustatyti priežastinį ryšį, svarbu kuo detaliau išanalizuoti byloje esančias aplinkybes.¹⁸⁰ Aiškus priežastinio ryšio pobūdis reikalingas tam, kad būtų išvengiama neigiamų padarinių tiek ieškovo, tiek atsakovo atžvilgiu. Gali susiklostyti situacija, kuomet neteisingai išaiškinus priežastinį ryšį, atsakovo atsakomybės ribos gali būti per daug išplėstos, o jas susiaurinus gali būti pažeistos ieškovo teisės. Priežastinio ryšio detaliu nustatymu nesiekama susiaurinti valstybės civilinės

¹⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2014 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje P. K. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Nr. 3K-3-129/2014.

¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su papildymais ir pakeitimais), *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

¹⁷⁶ MIKELĖNAS, V. et al., Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003, p. 337.

¹⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2015 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje A. K. v. Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Nr. E3K-3-670-378/2015.

¹⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2005 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje R. L., V. L., v. Kauno miesto 7-ojo notarų biuro notarė J. V., Kauno miesto 20-ojo notarų biuro notarė R. V., Nr. 3K-3-156/2005.

¹⁷⁹ MIZARAS, V. Lietuvos deliktų teisės aktualijos ir tendencijos. *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 69.

¹⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2010 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje S. R. v. „Klaipėdos autobusų parkas“, Nr. 3K-3-53/2010.

atsakomybės ribų, siekiant neatlyginti asmeniui patirtos žalos, tačiau tuo siekiama aiškumo ir teisingumo taikymo abiejų bylos šalių atžvilgiu.

6. Valstybės civilinės atsakomybės vertinimas Konvencijos garantuojamų teisių apsaugos kontekste

Kaip minėta anksčiau, Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje yra numatyta, kad tarptautinės, Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotos sutartys, tampa sudedamąja Lietuvos Respublikos teisės sistemos dalimi. Tokiu atveju jų nuostatos turi būti taikomos kaip įstatymai. Žalos atlyginimo klausimai dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų baudžiamajame procese iš esmės yra glaudžiai susiję su žmogaus teisių ir laisvių apsaugos nuostatomis, kurios šių laikų kontekste yra ypač eskaluojamos, joms keliamas prioritetas.

Kiekviena valstybė, pasirašiusi ir ratifikavusi Konvenciją, įsipareigoja gerbti, saugoti ir įgyvendinti Konvencijoje nurodytas žmogaus teises ir laisves. Tai reiškia, kad asmens teisės ir laisvės privalo būti užtikrintos valstybės viduje, atsispindėti teisiniame reguliavime ir pan. Atsižvelgus į Konvencijoje įvardintas saugomas minėtąsias teises ir laisves, galima teigti, kad valstybė yra įpareigojama laikytis tiek pozityvių, tiek negatyvių pareigų.¹⁸¹ Pozityvios pareigos pasireiškia skatinimu valstybę imtis atitinkamų veiksmų, pavyzdžiui, išnagrinėti bylas per kuo trumpiausią laikotarpį (Konvencijos 6 straipsnis). Negatyvios pareigos atsispindi draudimo formuluotėmis, pavyzdžiui, vergovės draudimas (Konvencijos 4 straipsnis) ir kt. Savo praktikoje Europos Žmogaus Teisių Teismas išskyrė dar vieną pareigų rūšį – „numanomas“ pozityvias pareigas. Konvencijos 8 straipsnis numato pareigą, kad: „valstybė nesikištų į šeimos gyvenimą: be negatyvių įsipareigojimų, valstybė privalo vykdyti ir pozityvias pareigas, kurios yra neatsiejamos nuo veiksmingo šeimos gyvenimo gerbimo.“¹⁸²

Nepaisant to, kad Konvencijoje saugomos teisės yra išdėstytos atskiruose straipsniuose, 1 ir 13 Konvencijos straipsniai yra esminiai valstybės pareigų kontekste. Abu minėtieji straipsniai numato, kad valstybė privalo užtikrinti kiekvienam asmeniui, esančiam jos jurisdikcijoje, Konvencijos numatytas teises ir laisves, tuo pačiu suteikiant teisine priemones pažeistoms teisėms apginti, garantuojant tų priemonių efektyvumą.

Visgi, nors valstybės priima Konvencijos nurodytas pareigas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir įgyvendinimo kontekste, pažeidimų neišvengiama. Siekiant apginti ir reabilituoti asmens pažeistas teises, taip pat išvengti tokių pat pažeidimų ateityje tiek

¹⁸¹ URBAITĖ, L., *Valstybės pozityvių pareigų vertinimas Europos žmogaus teisių teismo bylose prieš Lietuvą*, 2009, 3 (3), ISSN 2029–2244, p. 31.

¹⁸² URBAITĖ, L., *Valstybės pozityvių pareigų vertinimas Europos žmogaus teisių teismo bylose prieš Lietuvą*, 2009, 3 (3), ISSN 2029–2244 p. 32.

valstybėje, pažeidusioje Konvenciją, tiek ir kitose valstybėse, Konvencijos 34 straipsnis suteikia teisę individui kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą. Jame nurodoma, kad fizinis asmuo, teigiantis, kad valstybė neapsaugojo ir neužtikrino jo teisių, t. y. nevykdė savo pareigų, kurios numatytos Konvencijoje, gali pateikti Europos Žmogaus Teisių Teismui individualią peticiją.¹⁸³

Europos Žmogaus Teisių Teismo esminė funkcija yra užtikrinti, kad Konvencijoje įtvirtintos teisės ir laisvės būtų saugomos ir gerbiamos. Valstybei pažeidus Konvenciją, Teismas priima sprendimą, kuris yra privalomas valstybei pažeidėjai ir ji privalo jo laikytis. Pats pažeidimas konstatuojamas tada, kai nėra vykdomos pareigos pagal Konvencijos 1 straipsnį, t. y. negarantuojamos teisės ir laisvės, todėl sprendimo priėmimu yra reikalaujama pažeidimą nutraukti, kas be ko, vengti panašių pažeidimų ateityje (tais sprendimais siekiama įspėti ir kitas valstybes).

Taip pat sprendimu galima priteisti ir teisingą žalos atlyginimą, kurį numato Konvencijos 41 straipsnis. Šis straipsnis numato, kad jeigu Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė, jog buvo pažeista Konvencija ar jos protokolai, ir atitinkamos valstybės teisinis reguliavimas leidžia atlyginti pažeidimu padarytą žalą dalinai, Europos Žmogaus Teisių Teismas gali priteisti nukentėjusiajai šaliai teisingą žalos atlyginimą.¹⁸⁴

Kaip teigiama Europos Žmogaus Teisių Teismo Teisingo atlygio prašymų praktinėse instrukcijose, žala, pagal Konvencijos 41 straipsnį gali pasireikšti trimis aspektais – turtinė žala, neturtinė žala, kaštai bei išlaidos. Kurį reikalavimą tenkinti, Europos Žmogaus Teisių Teismas nusprendžia atsižvelgiant į bylos aplinkybes, jos specifiką. Tai reiškia, kad nors Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažįsta valstybę pažeidus Konvenciją, tai nereiškia, kad visais atvejais bus priteisiama tiek turtinė, tiek neturtinė žala.¹⁸⁵ Pavyzdžiui, 2000 m. spalio 10 d. byloje *Daktaras prieš Lietuvą* pareiškimo Nr. 42095/98, aptariant žalos atlyginimo klausimą, buvo nurodyta, kad: „Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimo nustatymas pats savaime yra pakankamas teisingas atlyginimas.“ Šios bylos atveju, nukentėjusiajam buvo priteistos tik teisinės

¹⁸³ 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.

¹⁸⁴ 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.

¹⁸⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo praktinės instrukcijos, *Teisingo atlygio prašymai*, p. 1; [interaktyvus šaltinis][žiūrėta 2019-11-20] Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_LIT.pdf.

išlaidos. Tai reiškia, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas priteisia žalą tokiu atveju, kai tai yra reikalinga ir teisinga.¹⁸⁶

Dėl Konvencijos taikymo, sprendžiant pareigūnų veiksmais padarytos žalos atlyginimo klausimus, nekart pasisakyta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Teigiama, kad procesinio veiksmo teisėtumas nacionalinės teisės aspektu savaime nepadaro jo teisėto Konvencijos atžvilgiu.¹⁸⁷ Taip pat svarbu ir dėl Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalies baigtinio sąrašo formuluotės – teismai, nustatydami neteisėtus pareigūnų veiksmus, faktines bylos aplinkybes vertina ne vien nacionalinės teisės ribose, tačiau ir Konvencijos, kadangi ji apima didesnę ginamų asmens teisių ir laisvių spektrą. Kaip jau aptarta anksčiau, dėl to, jog Civilinio kodekso 6.272 straipsnyje numatyta valstybės civilinė atsakomybė teisėsaugos institucijų pareigūnų padarytą žalą, t. y. už teisių pažeidimus, panašius į nurodytus Konvencijos 5 ir 6 straipsniuose, todėl tuomet, kai yra sprendžiamas klausimas dėl žalos atlyginimo šiais pažeidimais, taikytina įstatymo analogija – Civilinio kodekso 6.272 straipsnio nuostatos.¹⁸⁸

Manytina, kad pagrindinis subjektas, ginantis žmogaus teises ir laisves yra ne Europos Žmogaus Teisių Teismas, o pati valstybė, jos institucijos, kurios turi apsaugoti Konvencijoje iškeltas vertybes, užtikrinti tų teisių veikimą ir nepažeidžiamumą. Akivaizdu, kad nėra tokio teisės akto, kurio reikalavimų ir iškeltų pareigų visi idealiai laikytųsi, todėl ir žmogaus teisių apsaugos srityje pažeidimų netrūksta. Visgi, nukentėjusieji yra savotiški prevencinės funkcijos vykdytojai, kadangi teigdami individualias peticijas, jie kelia žmogaus teisių apsaugos, patirtos žalos atlyginimo klausimus, kuriuos sprendžiant formuojama tiek teismų praktika, tiek visuomenės mąstymas, tiek ir pats valstybinis reguliavimas, siekiant išvengti pažeidimų ateityje. Pati Konvencija ir Europos Žmogaus Teisių Teismo priimti sprendimai turi būti atrama nacionaliniams teismams, kad nukentėjęs galėtų išvengti teismo proceso tarptautiniu mastu, o ypač galėtų apginti pažeistas teises nacionaliniuose teismuose ir neprarastų pasitikėjimo teisine sistema.

¹⁸⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Daktaras prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 42095/98.

¹⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2003 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje *M. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-895/2003.

¹⁸⁸ *Ibid.*

Išvados

1. Valstybės civilinės deliktinės atsakomybės dėl baudžiamojo proceso metu sukeltos žalos neteisėtais pareigūnų veiksmais, institutas, užtikrina visuomenės pasitikėjimą teisine sistema, atlieka prevencinę, apsauginę ir kompensacinę funkcijas. Prevencinė ir apsauginė funkcijos užtikrina teisėsaugos institucijų ir jų pareigūnų veiklos, pasirinktų metodų teisėtumą, kompensacinė funkcija garantuoja patirtos žalos atlyginimą nukentėjusiajam, neperkeliant naštos pareigūnui, išskyrus tyčinius neteisėtų veiksmų atvejus.
2. Subjektai, galintys reikalauti tokio pobūdžio žalos atlyginimo, turi esminį reikalavimą – būti baudžiamojo proceso dalyviais. Nėra nustatyta, jog juo gali būti tik fizinis asmuo. Baudžiamajame kodekse numačius baudžiamąją atsakomybę ir juridiniam asmeniui, taikant atitinkamus baudžiamojo proceso veiksmus, taip pat yra sąlygos atsirasti žalai. Dabartinis neturtinės žalos atlyginimo reglamentavimas juridiniam asmeniui nėra tinkamas baudžiamojo proceso aspektu, todėl juridiniai asmenys, patyrę žalos baudžiamojo proceso metu, gali kreiptis Civilinio kodekso 6. 272 straipsnio 1 dalies pagrindu.
3. Civilinio kodekso 6. 272 straipsnio 1 dalyje ir Žalos atlyginimo įstatymo 1 straipsnio 1 dalyje esanti formuluotė, numatanti baigtinį neteisėtų pareigūnų veiksmų sąrašą turėtų būti keičiama. Tokia lingvistinė formuluotė nėra tinkama dėl teisinio aiškumo trūkumo ir galimo netinkamo nukentėjusiojo asmens šios normos interpretavimo. Dėl skirtingų neteisėtų veiksmų buvimo galimybės visus juos numatyti teisės normose būtų sudėtinga, todėl siūlytina alternatyva akcentuojant ir kitus neteisėtus pareigūnų veiksmus, pavyzdžiui, „Žalą, atsiradusią dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardamosios priemonės taikymo tvarka <...> ir kitų neteisėtų veiksmų <...>“.
4. Kadangi valstybės deliktinė atsakomybė yra griežtoji atsakomybė, kuriai taikyti pakanka trijų iš keturių civilinės atsakomybės sąlygų, jų nustatymui skiriamas itin stropus dėmesys. Neteisėtų veiksmų nustatymas yra pirminis etapas siekiant valstybės atsakomybės, o jų nenustačius – kitos civilinės atsakomybės sąlygos nenagrinėjamos. Siekiant galimai nukentėjusių asmenų teisių gynimo, neteisėtumo sąlygos nustatymui teismų praktikoje yra išskirti kriterijai, padedantys detaliam išanalizuoti baudžiamojo proceso ir jo metu atliekamų veiksmų teisėtumą.
5. Neteisėtų veiksmų apskundimas ir jų konstatavimas baudžiamojo proceso metu nėra būtinoji sąlyga siekiant tokio pobūdžio žalos atlyginimo, kadangi neteisėti pareigūnų

- veiksmai nagrinėjant civilinę bylą gali būti vertinti kitaip, nei vykstant baudžiamajam procesui.
6. Išsteisinamasis nuosprendis ir nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą savaime neįrodo baudžiamojo proceso ir jo metu vykdytų veiksmų neteisėtumo. Baudžiamajam persekiojimui ir apkaltinamajam nuosprendžiui yra keliami skirtingi reikalavimai, todėl baudžiamojo persekiojimo pradėjimas ir vėlesnis išsteisinamojo nuosprendžio priėmimas nepaneigia asmens dalyvavimo vykdant nusikalstamą veiką ir pan. Tokiu atveju yra nagrinėjamas išsteisinamojo nuosprendžio ar nutarimo nutraukti ikiteisminį tyrimą pagrindas ir vyksta baudžiamojo proceso metu naudotų priemonių teisėtumo vertinimas.
 7. Dažniausiai neteisėti veiksmai yra pripažįstami taikant kardomasias priemones ar esant ilgai baudžiamojo proceso trukmei. Tai rodo, kad pareigūnams nepavyksta išlaikyti pusiausvyros tarp žmogaus teisių suvaržymo ir baudžiamojo proceso tikslams pasiekti naudojamų priemonių. Šalia to, Europos Žmogaus Teisių Teismas iškelia ypatingo stropumo sąvoką, kurios samprata nėra detalčiai nustatyta, tačiau numato aukštus reikalavimus pareigūnams tiek taikant procesines prievartos priemones, tiek vykdant patį baudžiamąjį procesą, su tikslu užtikrinti teisėtumą viso baudžiamojo proceso metu.
 8. Siekiant grąžinti asmenį į pradinę padėtį ir pašalinti neigiamus padarinius, svarbus detalus bylos aplinkybių vertinimas. Nustatant atlyginamos turtinės žalos dydį, pasitelkiamas visiško nuostolių atlyginimo principas, kartu atsižvelgiant į nuostolių mažinimo doktriną, kuomet nukentėjęs asmuo dėl neatsargumo ar tyčia trukdė vykdyti baudžiamojo proceso metu numatytus veiksmus, padidindamas žalos atsiradimo galimybę. Neturtinės žalos dydis nustatomas atsižvelgiant į objektyvius ir teismų praktikoje numatytus kriterijus, tokius kaip suėmimo trukmė, reputacijos pablogėjimas ir kt.
 9. Baudžiamojo proceso ir jo metu vykdomų veiksmų teisėtumą užtikrina ne tik teisės normos, tačiau ir jas taikantys subjektai – teisėsaugos institucijos ir pareigūnai, atsižvelgdami ne tik į teisės aktų reikalavimus, bet ir į nacionalinių, tarptautinių teismų priimtus sprendimus, pripažįstančius baudžiamojo proceso teisėtumo pažeidimą. Sprendimai, kuriais nustatomi neteisėti veiksmai, turi būti analizuojami ir baudžiamojo proceso pareigūnų, siekiant išvengti tokio pobūdžio pažeidimų ateityje ir turint tikslą apsaugoti žmogaus teises ir teisėtus interesus.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai:

Europos Sąjungos teisės aktai:

1. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 361340.
6. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 2002-06-07, Nr. 56-2228.
7. 2005 m. liepos 18 d. žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo pavadinimo bei 1, 2, 3, 5, 6 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 5(1), 5(2) straipsniais bei priedu įstatymo projekto aiškinamasis raštas, XP-703;

Specialioji literatūra:

1. ANCELIS, P., *Baudžiamasis persekiojimas sąvokomis ir vadybiniu aspektu*, *Jurisprudencija*, 2005, t. 70(62).
2. AŽUBALYTĖ, R., LOSIS, E., *Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės*, 2009, 2(2).
3. BALČIŪNAITE, J., *Probleminiai žmogaus teisių apsaugos aspektai Lietuvos Respublikos baudžiamojoje justicijoje Europos žmogaus teisių konvencijos požiūriu (I dalis)*, *Mokslo darbai*, 2008 4 (106).
4. BAUBLYS, L., et al. *Teisės teorijos įvadas: Vadovėlis (2-asis patais. ir papild. leid. ed.)*. Vilnius: Mes, 2012.

5. BEKARIJA, Č. *Apie nusikaltimus ir bausmes*. Mintis: Vilnius, 1992.
6. BERGER, V. *Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija (Vakary teisinė mintis)*. Vilnius: Pradai. 1997.
7. CIRTAUTIENĖ S., *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008.
8. FEDOSIUK, O. *Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (ultima ratio): teorija ir realybė. Jurisprudencija*. 2012, 19(2).
9. FINN, P., *Įstatymai ir pareigūnai. Valstybės tarnautojų etika*. Vilnius: Margi raštai, 2002.
10. GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I knyga*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
11. JOČIENĖ D., ČILINSKAS K., *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Petro ofsetas, 2004.
12. KAMINSKIENĖ N., *Civilinių ir komercinių ginčų alternatyvus sprendimas. Jurisprudencija*, 2005, t. 69(61).
13. KARGAUDIENĖ, A. *Viešoji atsakomybė: atsakomybės už padarytą žalą privačiam asmeniui subjekto apibrėžimo problema*, Vilnius, *Jurisprudencija*, 2008 3(105).
14. MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
15. MIKELĖNAS, V. et al., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003.
16. MIZARAS, V. *Lietuvos deliktų teisės aktualijos ir tendencijos. Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Justitia, 2007.
17. NORKŪNAS, A., *Civilinės teisės atsakomybės samprata. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: Pirmieji dešimt galiojimo metų: Mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
18. PETRAUSKAITĖ, D., *Deliktinė atsakomybė ir socialinis draudimas. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: Pirmieji dešimt galiojimo metų: Mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
19. PUKŠMYS, T., *Žalos atlyginimo funkcijos pažeidus fizinio asmens neturtines teises*. ISSN 1392-3137. Tiltai, 2013.
20. SELELIONYTĖ, S. *Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga. Jurisprudencija*, 2006, Nr. 1 (79), 2029-2058.

21. SELELIONYTĖ S., *Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas*, Vilnius, *Jurisprudencija*, 2004, t. 59(51).
22. ŠALČIUS M., BILIUS, M., *Baudžiamojo proceso pažeidimu padarytos žalos atlyginimo teisinis reguliavimas ir vertinimo teismų praktikoje problematika*. ISSN 2029-4239 Teisės apžvalga No. 2 (14), 2016.
23. ŠALČIUS M.; BILIUS M., *Baudžiamojo proceso veiksmų teisėtumo vertinimas žalos atlyginimo kontekste*. *Jurisprudencija* 2016, 23(2).
24. ŠALČIUS, M., *Procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimas ir pareiga atlyginti žalą*, *Mokslinių straipsnių rinkinys Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2013 (10).
25. URBAITĖ, L., *Valstybės pozityvių pareigų vertinimas Europos žmogaus teisių teismo byloje prieš Lietuvą*. 2009, 3(3).
26. VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas. 2006, p. 280.
27. VAIŠVILA A., *Teisės teorija: Vadovėlis (2-asis, patais. ir papild. leid. ed.)*. Vilnius: Justitia., 2004.
28. VOLODKO, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: Teorija ir praktika*. Vilnius: Registrų centras.

Teismų sprendimai:

Europos žmogaus teisių teismo sprendimai:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Grauslys v. Lietuva*, pareiškimo Nr. 36743/97.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Daktaras v. Lietuva*, pareiškimo Nr. 42095/98.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje *Šleževičius v. Lietuva*, pareiškimo Nr. 55479/00.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. kovo 21 d. sprendimas byloje *Stašaitis v. Lietuva*, pareiškimo Nr. 47679/99.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. lapkričio 6d. sprendimas byloje *Meilus v. Lietuva*, pareiškimo Nr. 53161/1999;
6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. liepos 18 d. sprendimas byloje *Jakumas v. Lietuva*, pareiškimo Nr. 6924/02.
7. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. sausio 20 d. sprendimas *Norkūnas v. Lietuva*, pareiškimo Nr.302/05.

8. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas *Novikas v. Lietuva*, pareiškimo Nr. 45756/05.
9. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015m. balandžio 27 d. sprendimas *Toni Kostadinov v. Bulgarija*, pareiškimo Nr. 37124/10.
10. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017 m. gegužės 2 d. sprendimas byloje *Lisovskij v. Lietuva*, pareiškimo Nr. 36249/14.
11. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2019 m. kovo 26 d. sprendimas *Velečka ir kiti v. Lietuva*, pareiškimo Nr. 56998/16, 58761/16, 60072/16, 72001/16.

Lietuvos teismų praktika:

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

1. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 D. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“;
2. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmis, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“;

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegija. 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. P v. N. K ir A. K*, Nr. 3K-7-874/2001.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2002 m. balandžio 15 d.. nutartis civilinėje byloje *UAB „V-io koncernas“ v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija*, Nr. 3K-3-600/2002;
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2003 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnyba*, Nr. 3K-3- 61/2003;

4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2003 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje M. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Nr. 3K-3-895/2003.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2005 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje R. L., V. L., v. Kauno miesto 7-ojo notarų biuro notarė J. V., Kauno miesto 20-ojo notarų biuro notarė R. V., Nr. 3K-3-156/2005.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje T. L. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Nr. 3K-3-390/2005;
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2006 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje S. B. v. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Nr., 3K-3-150/2006.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2006 m. birželio 7d. nutartis civilinėje byloje UAB „Naujapilė“ v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, 3K-7-183/2006;
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2006 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje A. Ž. v. "RANGA IV", Nr. 3K-3-450/2006.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija, 2007 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje A. N. v. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, Nr. 3K-7-7/2007.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje R. M. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Nr. 3K-3-196/2007.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2007 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Legrona“ v. Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-376/2007
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija, 2007 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje L. B., I. V., I. Z. A. v. UAB "Telšių šilumos tinklai", "Medvėgalis", Nr. 3K-7-345/2007.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje J. L. v. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Nr. 3K-3-506/2007.

15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija, 2008 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje S. Š., V. Š., v. UAB „Lietuvos rytas“, Nr. 3K-7-2/2008 ;
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2008 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje R. D. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Nr. 3K-3-319/2008;
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje V. G. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr.3K-3-364/2008.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2009 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje M. T. ir UAB „Drevida“. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie LR VRM, Vilniaus miesto Vyriausiasis Policijos komisariatas Nr. 3K-3-5/2009.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2010 m. vasario 12d. nutartis civilinėje byloje J. R. v. Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Nr. 3K-3-75/2010.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje P. Š. v. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-89/2010.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2010 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje S. U., D. U., G. U v. Lietuvos viešosios policijos rinktinė "Vytis", Vilniaus miesto Vyriausiasis Policijos komisariatas, Nr. 3K-3-91/2010.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2010 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje A. Š., v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnyba, Nr. 3K-3-219/2010;
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2010 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje R. D. v. Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Nr. 3K-3-465/2010.

24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje S. R. v. „Klaipėdos autobusų parkas“, Nr. 3K-3-53/2010.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje S. R. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba prokuratūra, Nr. 3K-7-375/2011.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2013 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje E. P. ir G. P. v. „If P&C Insurance AS“ ir UAB „PZU Lietuva“ Nr. 3K-3-405/2013/
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2013 m. rugpjūčio 30 d. nutartis civilinėje byloje R. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba, Nr. 3K-3-439/2013.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2013 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje A. Š. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnyba, Nr. 3K-3-478/2013;
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2013 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje UAB „D. G. ir partneriai“ v. A. V., Nr. 3K-3-598/2013;
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2014 m. sausio 10d. nutartis civilinėje byloje P. K. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Nr. 3K-3-129/2014
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje A. G., R. G. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-4/2014.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2014 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje A. B. ir E. B. v. Lietuvos teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Klaipėdos apskrities Vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. 3K-3-302/2014
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2014 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje S. G. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo

ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Muitinės kriminalinė tarnyba, Nr. 3K-3-346/2014.

34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2015 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje A. B., E. B., v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Klaipėdos apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. 3K-3-423-378/2015,
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2015 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje A. K. v. Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Nr. e3K-3-670-378/2015
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 23 d. apžvalga *Atskiri griežtosios deliktinės atsakomybės atvejai Lietuvos kasacinėje jurisprudencijoje*, (Teismų praktika 48).
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje K. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Šiaulių apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. 3K-3-311-421/2018..
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2018 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje E. Ž., G.Ž. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Nr. e3K-3-347-687/2018.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2019 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje K. J. ir K. J.. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Kauno apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. 3K-3-231-695/2019.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos 2019 m. spalio 3 d. nutartis civilinėje byloje E. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-283-1075/2019.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje S.Š. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Nr. e3K-3-353-313/2019.

Lietuvos apeliacinio teismo praktika:

1. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, 2011 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje R. P., v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Nr. 2A-717/2011.

Lietuvos apygardos teismų praktika:

1. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. *2017 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje G. Š. v. Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. e2A-54-280/2017.*
2. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, *2019 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje V. S. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra, Vilniaus apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. 2A-1590-910/2019.*
3. Vilniaus apygardos teismo civilinių bylų skyriaus kolegija. *2020 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje M. C., M. B. v. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Vilniaus apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Nr. e2A-43-934/2020.*

Lietuvos apylinkės teismų praktika:

1. Kaišiadorių rajono apylinkės teismo *2014 m. rugpjūčio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje T-645-359/2014.*

Kita aktuali interaktyvi medžiaga:

1. Prieiga per internetą: <<http://lrv-atstovas-eztt.lt/page/konvencija-ir-jos-protokolai>> [interaktyvus šaltinis], [žiūrėta 2019 m. spalio 20 d.]
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme sprendimų apžvalga dėl bylos esmės [interaktyvus šaltinis] [žiūrėta 2020m. kovo 1 d..] Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/APZVALGOS_EZTT_spr_del_esmes_2020-03-15.pdf;
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovas, *Europos Žmogaus Teisių Teisme Teismas pripažino Lietuvą pažeidusią teisę į laisvę ir saugumą, skiriant kardomąjį kalinimą* [interaktyvus šaltinis] [žiūrėta 2020 m. kovo 1 d.] Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/teismas-pripazino-lietuva-pazeidusia-teise-i-laisve-ir-sauguma-skiriant-kardomaji-kalinima>;
4. *Europos Žmogaus Teisių Teismo praktinės instrukcijos, Teisingo atlygio prašymai*; [interaktyvus šaltinis][žiūrėta 2019 m. lapkričio 20 d.] Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_LIT.pdf;

Santrauka

Lietuvos Respublikos teisės normose yra numatytas valstybės civilinės deliktinės atsakomybės institutas, užtikrinantis teisę į žalos atlyginimą tuomet, kai ji buvo sukelta neteisėtai pareigūnų veiksmais baudžiamojo proceso metu. Pirmose darbo dalyse yra nagrinėjamas Lietuvos norminiuose teisės aktuose įtvirtintas teisinis reglamentavimas, skirtas apginti pažeistas teises baudžiamojo proceso metu ir gauti žalos atlyginimą, neteisminis žalos atlyginimo būdas bei analizuojamos pagrindinės žalos atlyginimo funkcijos. Esminė nuostata, numatanti tokio pobūdžio žalos atlyginimo galimybę yra numatyta Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 1 dalyje. Kasmet šios normos pagrindu yra teikiami ieškiniai, kvestionuojantys baudžiamojo proceso ir jo metu pasirinktų metodų teisėtumą, tuo grindžiant žalos atsiradimą. Reiškia, kad tokio pobūdžio atsakomybės sąlygų detalus išaiškinimas ir tinkamas taikymas teismų praktikoje yra garantija, nukentėjusiam asmeniui apginti savo pažeistas teises. Siekiant efektyvios pažeistų teisių apsaugos ir tinkamo žalos atlyginimo, esant valstybės deliktinei atsakomybei, darbe yra detaliam nagrinėjamos šios atsakomybės sąlygos. Analizuojama kiekviena iš sąlygų atskirai, ypatingą dėmesį skiriant neteisėtumo sąlygai, kadangi jos nustatymas yra pagrindinis etapas siekiant taikyti valstybės civilinę deliktinę atsakomybę. Konvencijai įgavus didelę reikšmę valstybių narių teisinėse sistemoje, tuo pačiu ir Lietuvoje, teisinis reglamentavimas, jo problematika yra nagrinėjama Konvencijos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo priimtų sprendimų tiek prieš Lietuvą, tiek ir prieš kitas valstybes, kontekste, turint tikslą geriau atskleisti kylančias problemas nacionaliniu mastu bei rasti naudingus jų sprendimo būdus.

Summary

The legal norms of the Republic of Lithuania provide for the institute of civil non-contractual liability of the state, which ensures the right to compensation for damage when it was caused by illegal actions of officers during criminal proceedings. The first parts of the work examine the legal regulation enshrined in Lithuanian normative legal acts, intended to protect the violated rights during criminal proceedings and receive compensation. The out-of-court method of compensation and the main functions of compensation are analyzed as well. The essential provision providing for the possibility of compensation for such damage is provided in Article 6.272 of the Civil Code, part 1. Every year, on the basis of this norm, lawsuits are filed questioning the legality of criminal proceedings and the methods chosen during them, thereby substantiating the occurrence of damage. It means that the detailed interpretation and proper application of such liability conditions in case law is a guarantee for the victim to defend his or her violated rights. In order to ensure effective protection of violated rights and adequate compensation for damage in the case of non-contractual liability of the state, the conditions of this liability are analyzed in detail in the work. Each of the conditions is analyzed separately, with a special focus on the condition of illegality, as its establishment is a key step in the application of the State's civil non-contractual liability. After the European Convention of Human Rights has gained significant importance in the legal systems of the Member States, including Lithuania, its legal regulation and issues are examined in the context of the Convention and European Court of Human Rights judgments both against Lithuania and other states, with the aim of better revealing solutions.

